

Periple mediterrani

**Les colleccions del nord d'Àfrica i de l'Orient Mitjà del
Musée Saint-Raymond, Musée des Antiques de Toulouse**

Periple mediterrani

Les colleccions del nord d'Àfrica i de l'Orient Mitjà del Musée Saint-Raymond, Musée des Antiques de Toulouse

**Exposició al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona
Del 20 de maig al 28 d'agost de 2005**

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
**Museu Nacional Arqueològic
de Tarragona**

MAIRIE DE TOULOUSE
MUSÉE SAINT-RAYMOND

Índex

- 4 Presentacions
- 6 L'exposició d'una col·lecció d'antiguitats poc coneguda del nord d'Àfrica i de l'Orient Mitjà
Daniel Cazes
- 8 Referències cronològiques
- 10 Periple mediterrani
- 12 El naixement de l'escriptura
Mesopotàmia (s. XI – IX aC)
- 16 El desenvolupament de la metallúrgia a l'Orient
Kuban (s. XI – IV aC)
- 20 L'expansió de les cultures grega i fenícia
Xipre, de l'edat de Bronze a l'època clàssica (2500 – s. IV aC)
- 26 Els regnes hel·lenístics
Àsia Menor (s. IV – I aC)
- 32 De l'hellenisme a l'Imperi romà
L'Egipte ptolemaic i romà (s. IV aC – III dC)
- 38 Les llànties d'oli
Producció i difusió des del nord d'Àfrica fins al Pròxim Orient (s. VII aC – VII dC)
- 44 El Vidre
Producció i circulació al Pròxim Orient (s. I – VII dC)
- 50 Númides, púnics i romans
Cartago i el nord d'Àfrica (s. VIII aC – III dC)
- 56 Dels regnes sel·lucides a l'Imperi romà
Síria (s. IV aC – III dC)
- 62 L'expansió de Roma
Monedes provincials de l'Orient romà (s. I aC – III dC)
- 68 L'Imperi d'Orient
Bizanci (s. IV – XIII dC)

La Mediterrània ha estat el gresol i el catalitzador de bona part dels avenços culturals que han anat conformant la civilització occidental, tal com l'entendem des de la nostra contemporaneïtat. Els trets essencials del nostre bagatge cultural arrelen amb força en aquest ampli territori i reconeixen els seus orígens en el sí de les col·lectivitats que el poblaren i l'anaren modelant des dels períodes més remots de la prehistòria. Uns trets que incorporen, certament, tot un seguit de comuns denominadors però que, no obstant, no han barrat mai el pas a la coexistència amb la particularitat i la pluralitat.

Recuperar la mirada vers la mediterrània i la seva zona d'influència —les regions que en diferents moments, al llarg de la Història, van assumir el protagonisme d'aquells avenços culturals— és, doncs, un exercici de sensibilitat i de justa perspectiva.

Els museus d'aquesta vella i, alhora, nova Europa, són els dipositaris d'un patrimoni que —com a resultat de la particular dinàmica històrica de cadascuna de les nacionalitats que els han conformat— permet proposar una lectura de la Història des de la pròpia història.

En una etapa clau en el procés per a la seva redefinició, Europa s'afanya en consolidar els arguments i en concretar els instruments que han de permetre aprofundir en la seva cohesió mitjançant propostes tangibles i amb una marcada visualització social. Una voluntat que atorga explícitament a la cultura i als programes culturals un paper essencial i imprescindible.

Així ho han entès i assumit, una vegada més, el Musée Saint-Raymond, Musée des Antiques de Toulouse i el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. Dues institucions amb una ja llarga i sòlida línia de col·laboració, que participen d'una concepció oberta i responsable dels horitzons que emmarquen la nostra història i que treballen conjuntament per a fer-la arribar al seu públic respectiu.

Una vegada més el Musée Saint-Raymond, Musée des Antiques de Toulouse i el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona uneixen els seus objectius, esforços i equips per a presentar un projecte comú. En aquest cas en el marc d'un projecte europeu més global i ambiciós, que uneix deu museus amb l'objectiu prioritari de potenciar el coneixement sobre la cultura romana, però que vol, també, fomentar el mutu coneixement, la coordinació d'activitats diverses i la difusió d'aquests centres entre els ciutadans de les seves respectives comunitats. Aquest projecte, «Roman Europe. Roman Museums in Europe», concedit per la Comissió de Cultura de la CEE dins del Programa Cultura 2000 i liderat pel Museu Nacional de Arte Romano de Mérida, permetrà la creació d'una xarxa internacional de deu museus Europeus monogràfics sobre el món romà i molt representatius de les diverses províncies de l'Imperi.

Com senyalàvem, un dels objectius és, també, la realització de projectes, que, a través de l'intercanvi, fomentin el coneixement entre els diferents centres i propiciïn l'enriquiment dels seus discursos. Aquesta és una de les finalitats de l'exposició que es presenta ara a Tarragona: *Periple Mediterrani. Les col·leccions del nord d'Àfrica i de l'Orient Mitjà del Musée Saint-Raymond, Musée des Antiques de Toulouse*. Una exposició que es presenta dins dels actes del Dia Internacional dels Museus, que aquest any té com a lema «els museus, ponts entre cultures». Què millor, doncs, que la presentació d'aquest projecte, realitzat entre dos museus de dos països que comparteixen un itinerari cultural molt proper, que a la vegada presenta diferències, com diferents són, també, aquestes dues institucions, com bé es pot apreciar en la constitució i desenvolupament de les seves col·leccions: l'una arrelada profundament a la realitat que li ha donat sentit, Tàrraco; l'altra, hereva de la tasca realitzada per les societats d'erudits i artistes existents a Toulouse en el segle XVIII i desenvolupada durant el segle XIX.

Aquesta exposició la componen al voltant d'unes tres-centes peces seleccionades del fons de l'orient Mitjà i del nord d'Àfrica del Musée Saint-Raymond, Musée des Antiques de Toulouse, descobertes en la seva major part a partir d'excavacions arqueològiques i que han arribat al museu a través de col·leccions particulars. Provenen d'una cadena contínua de països àrabs que s'estén des de l'estret de Gibraltar, fins les riberes del Tigris (Marroc, Algèria, Tunísia, Líbia, Egipte, Palestina, Líban, Síria, Iraq), així com de l'Illa de Xipre, de Turquia i del Caucas. Encara que ens porten a llocs i moments cronològics molt diversos, no per això deixen de ser un testimoni, i en alguns casos excepcional, d'alguns aspectes essencials de les antigues civilitzacions que s'han desenvolupat en aquestes terres. Des de l'antiga Assíria, fins als petits regnes de Xipre, des de les expansions fenícia i grega als Estats Hel·lènics, de la dominació de Roma a la de Bizanci, aquesta exposició ens aporta una gran diversitat d'aspectes.

Aquest seria l'altre dels objectius: facilitar el recorregut per un seguit d'esdeveniments i diversitats culturals, succeïts en un entorn geogràfic, la Mediterrània, que durant molt de temps va significar la pràctica totalitat del món conegut. Una diversitat cultural que ha influenciat l'esdevenir posterior d'uns territoris, amb unes actuals realitats a les que, també, ens podem apropar a través del coneixement de la seva història.

L'exposició d'una collecció d'antiguitats poc coneguda del nord d'Àfrica i de l'Orient Mitjà

El *Musée des Antiques* de la capital del Llenguadoc —hereu d'obres reunides abans de la Revolució per dues acadèmies reials tolosanes, la de Ciències, Inscripcions i Humanitats i la de Pintura, Escultura i Arquitectura— va prendre cos al llarg de les primeres dècades del segle XIX enriquint-se d'objectes arqueològics provinents majoritàriament de la regió del Migdia francès. Tanmateix, de tant en tant, al llarg de més de dos segles de formació, la seva collecció ha rebut també peces originàries de països estrangers, entre els quals cal destacar els del nord d'Àfrica i de l'Orient Mitjà.

Si la campanya napoleònica d'Egipte i les extraordinàries descobertes d'un jove científic nascut a Figeac, Jean-François Champollion (1790-1832), al qual el conservador del *Musée des Antiques* de Toulouse, Alexandre du Mège (1780-1862), professava una gran admiració, van incitar a crear una secció consagrada a l'Egipte faraònic dintre del Museu —avui en dia al Musée Georges-Labit—, els altres països del nord d'Àfrica i els de l'Orient Mitjà van ser objecte d'interès una mica més tard.

La conquesta d'Algèria sota la Restauració i la monarquia de Juliol, la importància del Pròxim Orient dins la vida diplomàtica del segle XIX, les intervencions de França a la fi d'aquest segle i a principis del XX a Tunísia, al Marroc, al Líban i a Síria, van portar els estats meridionals, per raons militars, professionals o turístiques, a fer cap a aquests països. Els tolosans es van aprofitar del seu coneixe-

ment sobre aquelles contrades llunyanes, de les quals s'emportaven a la ciutat i a la seva regió peces arqueològiques que van acabar finalment al Museu.

Al si de la *Société Archéologique du Midi de la France*, fundada el 1831, que sustentava activament el *Musée des Antiques* de Toulouse, l'interès creixent pel patrimoni antic d'aquests països es reflectia a través de les sessions acadèmiques. A partir dels anys 1840, dos dels seus membres, el coronel Lapène, que va residir al nord d'Àfrica del 1834 al 1839, i el capità d'artilleria Azéma de Montgravier, vinculat als assumptes àrabs de la divisió d'Oran, evoquen els seus viatges i comparteixen les seves observacions arqueològiques. Del comandant del *Ténare*, vaixell de vapor de l'Estat, Julien Dispan, la Societat va rebre el 1841 el donatiu del bell altar circular de Mauritània, presentat en aquesta exposició, que donà al Museu.

El 1854 va entrar a la Societat l'advocat Louis Bunel, que havia recorregut el Pròxim Orient, a qui va dedicar el seu llibre titulat *Jérusalem, la côte de Syrie et Constantinople en 1853*. Dins la capella del castell de Trípoli, havia fet recerques sobre les tombes dels comtes de Toulouse, així com també el projecte de retornar-les a la ciutat, el nom de la qual aquests grans senyors feudals havien dut tan lluny. Així, una de les pàgines més conegudes de la història de Toulouse girava sobre aquesta terra que es volia, aleshores,

conèixer millor, en tots els nivells de civilització que l'univers bíblic deixava endevinar. Fins i tot en la prehistòria, que va conduir el 1864 Louis Lartet cap aquest Pròxim Orient que hom considerava en aquell temps, no sense polèmiques científiques, com el bressol de la humanitat; en el seu viatge, no va deixar de visitar les ruïnes romanes de Jerash (Jordània) i, sobretot, les de Gadara, prop del llac de Tiberíades, de les quals publicà un estudi el 1878 dins de *Mémoires de la Société Archéologique du Midi de la France*.

Al llarg de la segona meitat del segle XIX i al segle XX, gràcies a un major desenvolupament de les investigacions arqueològiques franceses en aquests països, el Museu va rebre les aportacions lligades a aquestes intervencions, sempre puntuals, però més abundants. Si bé no es pot, desgraciadament, citar l'entrada al Museu de peces de les excavacions realitzades a Pèrsia i al Marroc pels arqueòlegs tolosans més coneguts del període comprès entre 1880-1920, Jane i Marcel Dieulafoy, en canvi es beneficià de nombroses adquisicions fetes entre 1862 i 1898 pel seu conservador, Ernest Roschach. És el cas de les monedes dels regnes hel·lenístics, de ceràmiques antigues «provinents de les excavacions del palau de Khedive a Alexandria» donades el 1892 per M. Dupont, director de l'escola del Sud, i de la donació, també, d'un lot d'antiguitats fenícies, xipriotes i egípcies realitzada per Léon Arnoux, el 20 de gener

de 1896. Si bé la majoria dels treballs de Roschach es refereixen a Toulouse i a la regió del Migdia, aquest erudit sembla que es va interessar també per l'arqueologia de l'Orient Mitjà, especialment quan va rebre el 1892 motlles de segells cilíndrics i de pedres gravades de la Biblioteca Nacional, trobats a Assíria, Caldea, Pèrsia i en els antics territoris dels hitites i els fenicis.

Aquestes adquisicions van continuar fins a la guerra de 1914-1918: el 1902-1903 algunes peces aparegudes a les excavacions d'Albert Gayet a Antinòpolis foren dipositades al Museu, així com, el 1907, una part del resultat de les excavacions de Paul Gauckler a Cartago, per mencionar tan sols dos exemples actualitzats per aquesta exposició.

L'ocupació francesa a Síria i al Líban (1920-1941) és la causa d'algunes noves entrades d'obres, cedides al Museu després d'haver estat recollides dins les col·leccions Rousset i del general-metge Delmas. El 1969, el Musée du Louvre va fer un generós dipòsit de terracotes i ceràmiques hel·lenístiques i romanes de la conca oriental de la Mediterrània. Entre els anys 1970-1980, la nostra predecessora, Jacqueline Labrousse, va tenir la voluntat de desenvolupar aquest sector de les col·leccions i el va augmentar amb un bell conjunt d'obres xipriotes que enriqueixen aquesta exposició, al voltant d'un impressionant cap de guerrer del segle VI aC en terra cuita policromada. Finalment, l'atzar de les vendes a les sub-

hastes ha permès aquest any al Museu comprar fins i tot una escultura inèdita de Palmira, exposada aquí per primera vegada.

Al cap i a la fi, si bé no es pot parlar de veritables «departaments» dedicats a l'Orient Mitjà o al nord d'Àfrica, el Museu posseeix un fons gens menyspreable del voltant d'unes quatre-centes obres —algunes de les quals nodreixen aquesta exposició—, significatives de civilitzacions antigues que s'han succeït en una cadena contínua de països àrabs, de l'estret de Gibraltar a les riberes del Tigris (el Marroc, Algèria, Tunísia, Líbia, Egipte, Palestina, el Líban, Síria, l'Iraq), a l'illa de Xipre, a Turquia i fins al Caucas. Aquestes obres són poc conegudes i han estat poc vistes per diverses raons: perquè les recerques fetes sobre elles han quedat limitades, perquè la seva identificació a partir d'inventaris, de catàlegs i de documents escassos d'informació no ha estat mai una tasca fàcil, i perquè sobretot ha faltat lloc per exposar-les permanentment i han hagut de «dormir» quasi sempre a les riques reserves del Museu. És aquest oblit relatiu el que aquesta exposició temporal voldria esmenar. No ens enganyem, però, creient que aquesta exposició permetrà una descoberta enciclopèdica i exhaustiva de totes les civilitzacions que, des de la invenció de l'escriptura i dels orígens de la metallúrgia a l'Orient Mitjà fins a la dominació de Roma i de Bizanci, van marcar tots aquests països riberencs o propers de la Mediterrà-

nia. És, potser, com aquells navegants que, a l'antiguitat, anaven de port en port de les costes africanes i asiàtiques, portant de vegades l'aventura a l'interior de les terres, que el visitant està convidat a aquest periple mediterrani, segons les possibilitats ofertes per les col·leccions.

Sense tots aquells que ens han aportat la seva ajuda, especialment els museus del Louvre i Georges-Labit, que ens han cedit algunes obres complementàries de gran valor, aquesta exposició no s'hauria dut a terme. És un deure per a nosaltres el fet de mencionar-los a tots seguidament, a l'encapçalament d'aquest treball, i de donar-los les gràcies profundament. L'equip actiu del Museu per a la preparació de l'exposició també ha assumit la seva tasca a consciència, que ha girat especialment al voltant de Pascal Capus, qui hi ha jugat un paper determinant, per la seva implicació diària i el seu interès passional per aquest projecte. Que el resultat d'aquest i, com nosaltres esperem, la satisfacció dels visitants siguin per a cadascú la millor demostració de gratitud.

En el cas precís d'aquesta exposició, més enllà de la descoberta d'altres mons passats, que podrien aparèixer llunyans en el temps i en l'espai, cadascú serà capaç d'apreciar allò que l'Occident modern ha rebut de les riberes orientals i africanes de la Mediterrània: un nou missatge que ens transmet aquesta altra cara oculta del *Musée des Antiques* de Toulouse.

Referències cronològiques

		Europa occidental	Pròxim Orient i nord d'Àfrica
Neolític	VII mil·lenni aC	L'home es fa sedentari. Inici de l'agricultura i la ramaderia.	Inicis de la metallúrgia a Anatòlia i els Balcans.
Calcolític	3300 aC	Inici de la metallúrgia del coure. Construcció del temple solar de Stonehenge.	Naixement de l'escriptura cuneïforme a Sumer. Primeres dinasties egípcies (pels volts del 3000 aC).
Edat del bronze	III mil·lenni aC	Civilitzacions del Roine (França) i d'El Argar (Península Ibèrica). Tombes d'inhumació, sota túmuls.	Aparició del bronze a Mesopotàmia. Fundació de Babilònia i Tir. Civilització minoica i primers palaus cretencs (2000 aC). Principi de l'Imperi hitita a Anatòlia.
	II mil·lenni aC	Intensificació de la producció i els intercanvis. Apareixen centres fortificats. Domesticació del cavall i invenció del tir.	Imperi Nou a Egipte. Fundació de Micenes (1450 aC). Implantació de la cultura micènica a Xipre.
	S. XIV aC	Cultura dels camps d'urnes, amb ritual funerari d'incineració. Invenció de la fíbula. Aparició dels carros culturals.	Regnat de Ramsès II a Egipte. Invenció de l'alfabet fenici; fundació de colònies gregues a l'Àsia Menor.
	S. XII aC	Fundació de Gadir (Cadis), colònia de Tir.	Invasions dels pobles del mar. Invasions dòriques. Desaparició de les cultures hitita i micènica. Creació de ciutats regne a Xipre. Fundació de Kition pels fenicis. Fundació d'Esmirna i Efes pels grecs.
Edat del ferro	Inicis I mil·lenni aC	El ferro reemplaça el bronze. Els morts són incinerats. Naixement de Roma (754-733 aC). Primeres inscripcions etrusques.	Fundació de Cartago pels fenicis de Tir (814 aC).
	S. VI aC	Fundació de Massalia (Marsella), colònia focea. Fundació d'Emporion (Empúries), colònia focea. Inici de la República a Roma (509 aC).	Grècia arcaica. Aparició de la moneda a Grècia.
Època romana republicana	S. V aC	Apogeu de la cultura etrusca. Apogeu de la cultura ibèrica.	Grècia clàssica. Segle de Pèricles i guerra del Peloponès. Xipre entra dins de l'òrbita grega.
	S. IV aC	Expansió dels celtas a Europa. Conquesta d'Itàlia per Roma (350-265 aC).	Regnat d'Alexandre el Gran (336-323 aC). Període hellenístic (finals s. IV-II aC). Els grecs dominen Egipte, Síria i Àsia Menor.

		Europa occidental	Pròxim Orient i nord d'Àfrica
Època romana republicana	S. III aC	Inici de la conquesta romana d'Hispania i fundació de Tàrraco (218 aC).	Primera guerra púnica (264-241 aC). Segona guerra púnica (219-202 aC).
	S. II aC	Consolidació urbana de Tàrraco.	Grècia és conquerida per Roma. Tercera guerra púnica (149-146 aC).
Època romana imperial	S. I aC	Guerra entre Cèsar i Pompeu (49-45 aC). Cèsar convoca una assemblea provincial a Tàrraco. Cèsar conquereix el nord de la Gàl·lia, i és assassinat (44 aC). La Gàl·lia Transalpina és progressivament romanitzada.	Síria esdevé romana (64 aC). Batalla d'Àccium (31 aC). Egipte esdevé romà.
	27 aC - 14 dC	Regnat de l'emperador August. Estada d'August a Tàrraco. La ciutat rep l'estatut de colònia i és designada cap de <i>conventus</i> .	
	S. I dC	Tolosa, una ciutat romana en plena expansió. Regnat dels flavis. Es construeix a Tàrraco el complex del fòrum provincial i del circ (69-96 dC). Regnat dels antonins (96-192 dC).	
	S. II dC	Regnat dels severs (193-235 dC). Estada de l'emperador Adrià a Tàrraco (122-123 dC). Es restaura el temple d'August.	
	S. III dC	Martiri de Fructuós, Auguri i Eulogi a l'amfiteatre de Tàrraco (259 dC).	Presa de Palmira per Aureli (272 dC). Fundació de cinc províncies a Àfrica. Tetrarquia de Dioclecià.
	S. IV dC	Recessió urbana a Tàrraco.	Regnat de Teodosi I (379-395). Mor Teodosi i se separen definitivament els imperis d'Orient i d'Occident (395 dC).
Antiguitat tardana	S. V dC	Tàrraco entra a formar part del regne visigòtic de Tolosa (467-476 dC).	Presa de Cartago pels vàndals (439 dC). Caiguda de l'Imperi romà d'Occident (476 dC).
	S. VI dC	Consolidació de la ciutat visigoda de Tàrraco.	Regnat de l'emperador Justinià (527-565 dC) a Bizanci.

P E R I P L E M E

A detailed topographical map of the Mediterranean region, showing the landmasses of Europe, North Africa, and the Middle East. The map uses a color gradient to represent elevation, with darker shades of brown and green indicating higher terrain and lighter shades of tan and yellow indicating lower, flatter areas. The Mediterranean Sea is a prominent feature, surrounded by the landmasses. The text "MEDITERRANEAN" is overlaid at the bottom in a large, white, serif font.

MEDITERRANEAN

El naixement de l'escriptura

Mesopotàmia (s. XI – IX aC)

A Mesopotàmia apareix, entre els rius Tigris i Eufrates, fa més de cinc mil anys, la més extraordinària invenció de la humanitat: l'escriptura!

En un primer moment, es presenta en forma de dibuixos: els pictogrames. Estan gravats en pedra, com ho testimonien les famoses taules d'Uruk (sud de l'Iraq), o impresos en fang. L'escriptura evoluciona tot seguit cap a una forma cada vegada més abstracta, que dona origen a l'escriptura cuneïforme. Aquest nom prové dels segments en forma de claus i pics, dibuixats a la terra humida amb l'ajut d'una canya tallada. Inventat a Sumer (sud de l'Iraq) cap al 3300 aC, aquest sistema, més còmode i ràpid, es difon a tot l'Orient Mitjà i permet registrar un gran nombre de llengües, igual que succeeix amb el nostre alfabet llatí, que ens serveix per escriure llengües tan diferents com l'anglès o el suec. En la llengua sumèria, un objecte o una noció eren designats per una única síl·laba. Aquesta síl·laba, quan està transcrita, esdevé un signe, anomenat ideograma, que correspon a l'objecte i representa així una noció i un so.

No obstant això, davant la impossibilitat de trobar un signe gràfic diferent per a cada idea o cada objecte, un mateix signe pot tenir molts significats, a vegades molt allunyats els uns dels altres. Això complica considerablement la transcripció d'aquesta escriptura.

Als inicis del II mil·lenni aC, la llengua accàdia, també anomenada assiriobabilònica, és l'origen d'un nou sistema d'escriptura inspirat en el sumeri. Els ideogrames són utilitzats no per designar un objecte o una noció, sinó per expressar un so. La combinació de diversos ideogrames, de diversos sons, permet formar una paraula.

Al segle XIV aC, l'aparició a Ugarit, a la costa siriana, d'un sistema d'alfabet augmenta encara més les possibilitats d'escriptura. Amb un joc de juxtaposició, les lletres formen síl·labes associades entre elles per formar paraules. És el sistema que utilitzem encara actualment.

Als inicis del I mil·lenni aC, el paper i el pergami serveixen de suport a l'arameu, llengua aleshores dominant a tot el Pròxim Orient. Malauradament, pel seu caràcter perible, ens han arribat pocs documents d'aquesta mena.

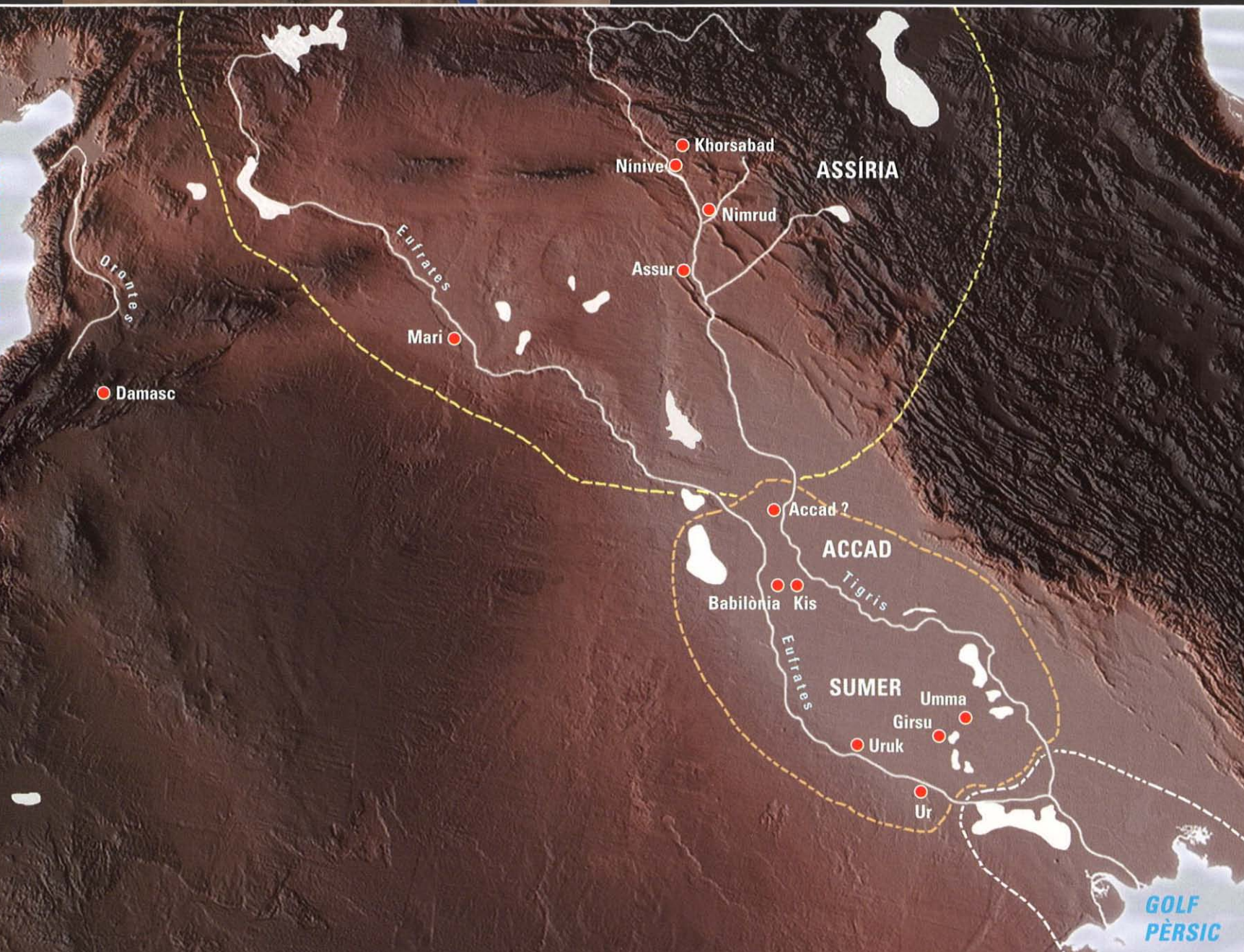

- Localització
- Ciutats
- Antics límits del golf Pèrsic
- Països de Sumer i Accad
- Assíria al primer mil·lenni

0 300 km

N

Inscripció assíria

Procedent de Nimrud, Iraq. 883-859 aC.

Núm. inv. D.50.1.

Toro

Procedent de l'alta vall occidental de l'Eufates. Època assíria.
Núm. inv. 83.1.1.

Catalogació

Inscripció assíria de caràcters cuneïformes, d'Assurnasirpal

Procedent de Nimrud (Iraq).
883-859 aC.

Alabastrita, 80 x 93,5 x 7 cm.

Musée Georges-Labit, dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.50.1 (Musée du Louvre AO 19947).

Toro

Procedent de l'alta vall occidental de l'Eufates.
Època assíria, posterior al s. VIII aC.

Llautó. Tècnica de la cera perduda. 14 x 20 x 4,7 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 83.1.1.

El desenvolupament de la metallúrgia a l'Orient

Kuban (s. XI – IV aC)

A l'Anatòlia del VII mil·lenni aC han estat identificades les restes més antigues de la transformació del mineral de coure en metall. Aquesta tecnologia metal·lúrgica es va anar estenent cap a l'Iran, Mesopotàmia, la conca de la Mediterrània oriental i el Caucas.

A mitjans del III mil·lenni aC es va viure un moment crucial a Mesopotàmia: l'elaboració dels primers bronzes, aliatge de coure i estany. Tant el món mediterrani com les regions caucàsiques van treure profit ràpidament dels secrets d'aquest mètode de fabricació.

L'última gran etapa va tenir lloc al començament del I mil·lenni aC, quan els metal·lúrgics aprenen a extreure i reduir el mineral de ferro. Utilitzat, en un primer moment, en incrustacions decoratives, va suplir ràpidament el bronze per a l'ús quotidià.

La metallúrgica caucàsica és antiga, com ho demostra el jaciment de Maikop (nord del Caucas) datat a la primera meitat del III mil·lenni aC. Els metal·lúrgics que fan servir la tècnica de la cera perduda per modelar objectes estan especialitzats en el treball del bronze. El repertori decoratiu està constituït per motius geomètrics (traces, cercles, espirals...), d'animals i, en menor proporció, antropomòrfics, generalment considerats com la transcripció d'un univers mitològic dominat per les forces de la natura.

Amagada al cor del Caucas, al nord del Kazbek, la necròpolis de Kuban va ser descoberta a la primavera del 1869, quan un esllavissament de terres va deixar al descobert diverses sepultures. L'antropòleg i arqueòleg Ernest Chantre va emprendre aleshores excavacions que van posar al descobert vint-i-dues sepultures d'inhumació, que va datar a la primera edat del ferro. D'entre elles, tres contenien un adult i un o dos nens, mentre que la resta són tombes individuals. Delimitades per grans lloses de pedra o grans còdols de riu, no presenten cap orientació particular. Els cossos es troben reclinats sobre el costat dret, els genolls flexionats cap endavant i els braços contra el pit. Els difunts van ser enterrats amb diversos vasos de terrissa i nombrosos objectes de bronze (armes, joies...), testimonis d'un gran domini tècnic.

Més de 20.000 objectes van ser exhumats de la necròpolis, excavada només en part. Una quarantena d'aquests objectes es conserven al Musée Saint-Raymond.

- Localització
  - Límits actuals de l'Ossètia Septentrional (Federació Russa)
  - Mont Kazbek
  - Principals jaciments arqueològics de l'edat del bronze i de l'edat del ferro
- 0 100 km

N

Destrals de combat

Procedents de la necròpolis de Kuban. S. X-IV aC.

Núm. inv. 2000.5.48 i 2000.5.49.

Atuells d'ornamentació personal

Procedents de la necròpolis de Kuban. S. X-IV aC.

Núm. inv. 2000.5.150, 2000.5.151, 75.20.8, 75.20.10, 75.20.13 i 2000.5.13.

Penjoll i dena zoomorfs

Procedents de la necròpolis de Kuban. S. X-IV aC.

Núm. inv. 75.20.12 i 75.20.1.

Catalogació

Destral de combat

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. Realitzat amb motlle. 17,4 x 6,9 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.5.48.

Destral de combat

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. Realitzat amb motlle. 16,3 x 5,8 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.5.49.

Placa de cinturó

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. Realitzat amb motlle. 7,3 x 5,8 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.5.154.

Plaques de cinturó

Procedents de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. Realitzats amb motlle. 6,2 x 2,8 cm;
14,7 x 3,8 cm; 9 x 2,8 cm i 18,5 x 3,9 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.5.155, 2000.5.156, 2000.5.157
i 2000.5.158.

Placa de cinturó

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze, amb incrustacions de ferro. Realitzat amb
motlle. 20,9 x 4,9 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.5.159.

Braçalets

Procedents de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. 3,7 x 6,7 cm i 3 x 5,5 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.5.150 i 2000.5.151.

Ornaments de cap

Procedents de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. 4,8 x 4,5 cm i 3,7 x 3,6 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 75.20.8 i 75.20.10.

Penjoll amb cap de moltó

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. Realitzat amb motlle. 4,2 x 6,2 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 75.20.13.

Braçal

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. 6,6 x 7,2 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.5.13.

Braçals

Procedents de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. 15,5 x 7,8 cm i 4,3 x 10,8 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.5.11 i 2000.5.12.

Penjoll en forma d'ocell

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. Realitzat amb motlle. 3,7 x 2,8 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 75.20.12.

Dena en forma de cap de gos

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. Realitzat amb motlle. 2,4 x 1,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 75.20.1.

Tija d'agulla

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. 15,2 x 1,1 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.5.160.

Agulles

Procedents de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze martellejat. 29,8 x 2,2 cm i 31,5 x 3,7 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.5.161 i
2000.5.163.

Cap d'agulla

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze martellejat. 14,6 x 11,5 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.5.162.

Denes tubulars

Procedents de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Planxa de bronze. De 2,1 a 3,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 75.20.7.

Aplics hemisfèrics

Procedents de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. 2,3 cm, 2,3 cm i 3,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 75.20.17, 75.20.18
i 75.20.19.

Botó romboïdal

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. 2,3 x 1,2 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 75.20.22.

Botó romboïdal

Procedent de la necròpolis de Kuban (Rússia).
S. XI-IV aC.
Bronze. 2,8 x 1,2 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 75.20.23.

Fíbula

Procedència desconeguda.
S. XI-VIII aC.
Bronze gravat. Realitzat amb motlle. 6,5 x 7,3 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 75.1.121.

L'expansió de les cultures grega i fenícia

Xipre, de l'edat del bronze a l'època clàssica (2500 - s. IV aC)

Xipre, illa far de la Mediterrània oriental, va ser des dels seus orígens un emplaçament estratègic per al control marítim. Situada a la cruïlla dels regnes del Pròxim Orient i del món grec, l'illa destaca per la seva riquesa cultural.

A l'edat del bronze, pels volts del 2500 aC, l'explotació del coure és la més important de la Mediterrània oriental, i afavoreix el desenvolupament del comerç i de la indústria metallúrgica.

Després d'un període de decadència econòmica fins al segle XVI aC, l'illa retroba un cert impuls: restableix el comerç marítim amb el Pròxim Orient i es dota de centres urbans oberts cap a Síria i Egipte.

A partir de l'any 1450 aC, els micènics, procedents de Creta, s'estableixen comercialment i culturalment a Xipre. Les pròsperes relacions amb l'Egeu, el Pròxim Orient i Egipte permeten la creació de factories comercials. No obstant això, aquesta pròspera civilització desapareix cap al començament del segle XII aC, probablement a causa d'un violent terratrèmol.

Malgrat tot, l'illa va rebre més tard diverses onades d'immigrants que hi van importar l'ús del ferro. Durant la primera part d'aquest període (entre el 1050 i el 750 aC), el poder es reparteix entre deu ciutats reialme. Va ser en aquesta època quan els fenicis van convertir Kition en el seu principal assentament i van afavorir un nou desenvolupament del comerç marítim.

Al segle VII aC, l'era geomètrica arriba a ser sinònim de gran prosperitat. Però Xipre és successivament sotmesa per conqueridors assiris, egipcis i, posteriorment, perses. Apareix una confrontació entre els partidaris d'un apropament al món grec i els que estan satisfets amb la dominació política i cultural dels perses.

Al final del segle V aC, Evàgores, rei de la prestigiosa ciutat de Salamina, unifica el país i és aleshores quan entra dins de l'òrbita del món grec. Tanmateix, la supervivència d'elements arcaics és el que dona la seva originalitat a la cultura xipriota.

Incorporada a Roma l'any 58 aC, l'illa és sotmesa definitivament a l'autoritat de la gran potència llatina sota l'emperador August el 31 aC.

Localització
Ciutats

0 50 km

N

Flascó i cànirs

Procedents de Xipre. 1900-1600 aC.

Núm. inv. 26024, 26076 i 81.2.7.

Flascó i gerra

Procedents de Xipre. S. VII aC.

Núm. inv. 26055 i 26442.

Figura femenina amb tamborí

Procedent de Làrnaca (Kition), Xipre. S. VI aC.

Núm. inv. D.69.2.1.

Cavall incomplet

Procedent de Xipre. S. VII-VI aC.

Núm. inv. 81.2.9.

Cap d'escultura masculina

Procedent de Xipre. S. VI aC.

Núm. inv. 82.2.1.

Caps de cavalls

Procedents de Xipre. S. VI aC.

Núm. inv. 76.2.77, 76.2.80, 76.2.87, 76.2.91, 76.2.94 i 76.2.99.

Caps de curos amb corona

Procedents de Xipre. S. IV aC.

Núm. inv. 25988 i 25987.

Catalogació

Bol amb broc

Procedent de Xipre.
Bronze antic/mitjà
(darreries del III - inici del II mil·lenni aC).
Terrissa (tècnica *Red Polished*). Alçada: 12 cm;
diàmetre màxim: 11,9 cm; diàmetre boca: 9,6 cm;
longitud amb el broc i l'ansa: 19 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26006.

Bol amb broc

Procedent de Xipre.
Bronze antic/mitjà
(darreries del III - inici del II mil·lenni aC).
Terrissa (tècnica *Red Polished*). Alçada: 9,5 cm;
diàmetre màxim: 11,5 cm; diàmetre boca: 9,6 cm;
longitud amb el broc i l'ansa: 19 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26394.

Càntir

Procedent de Xipre.
Bronze mitjà (1900-1600 aC).
Terrissa (tècnica *Red Polished*). Alçada: 12,5 cm;
diàmetre màxim: 6,5 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 26042.

Flascó

Procedent de Xipre.
Bronze mitjà (1900-1600 aC).
Terrissa (tècnica *White Painted IV*). Alçada: 11 cm;
diàmetre màxim: 7,1 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 26024.

Càntir

Procedent de Xipre.
Bronze mitjà (1900-1600 aC).
Terrissa (tècnica *White Painted III-IV*). Alçada: 14 cm;
diàmetre màxim: 8,6 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 26076.

Càntir

Procedent de Xipre.
Bronze mitjà (1900-1600 aC).
Terrissa (tècnica *White Painted IV, Wavy Line Style*).
Alçada: 19,8 cm; diàmetre màxim: 12,7 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 81.2.7.

Espasa

Procedent de Xipre.
Edat del bronze (2300-1200 aC).
Bronze. 37,5 x 3,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 84.1.1.

Espasa

Procedent de Xipre.
Edat del bronze (2300-1200 aC).
Bronze. 36,7 x 3,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 84.1.2.

Flascó d'opi

Procedent de Xipre.
Bronze recent (s. XV-XIII aC).
Terrissa (tècnica *Base Ring II*). Alçada: 13 cm;
diàmetre màxim: 7 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26242.

Bilbil

Procedència desconeguda.
Bronze recent (s. XV-XIII aC).
Terrissa (tècnica *Base Ring*). Alçada: 11,4 cm;
amplada: 8,2 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26406.

Tassa

Procedent de Xipre.
Bronze recent (s. XV-XIII aC).
Terrissa (tècnica *Base Ring II*). Alçada: 5,5 cm;
diàmetre: 11,30 cm; llargada de l'ansa: 4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26392.

Vas amb broc, «micènic»

Bronze recent (finals del s. XIII aC).
Terrissa. Alçada: 10,1 cm;
diàmetre màxim: 10,2 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26378.

Vas amb broc, «micènic»

Bronze recent (finals del s. XIII aC).
Terrissa. Alçada: 9,8 cm; diàmetre màxim: 10,1 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26067.

Flascó «micènic»

Procedència desconeguda.
Bronze recent (finals del s. XIII aC).
Terrissa. Alçada: 8,5 cm; diàmetre màxim: 7,8 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26010.

Àmfora

Procedent de Xipre.
Xipriota geomètric III (s. IX aC).
Terrissa (tècnica *White Painted III*). Alçada: 36,2 cm;
diàmetre màxim: 25 cm; diàmetre boca: 19,7 cm;
diàmetre base: 9,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 81.2.1.

Càntir

Procedent de Xipre.
Geomètric I (s. X aC).
Terrissa (tècnica *White Painted II*). Alçada: 17,1 cm;
diàmetre màxim: 9,3 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26354.

Àmfora

Procedent de Xipre.
Xipriota arcaic II (s. VII-V aC).
Terrissa (tècnica *White Painted V*). Alçada: 35,3 cm;
diàmetre màxim: 25 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 81.2.2.

Àmfora

Procedent de Xipre.
Xipriota arcaic II (s. VII-V aC).
Terrissa (tècnica *White Painted V*). Alçada: 32 cm;
diàmetre màxim: 25 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 81.2.3.

Copa amb peu

Procedent de Xipre.
Xipriota geomètric III (s. VIII aC).
Terrissa (tècnica *Black-on-red I-III*). Alçada: 12 cm;
diàmetre màxim: 20 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 81.2.12.

Flascó

Procedent de Xipre.
Xipriota arcaic I (s. VII aC).
Terrissa (tècnica *Bichrome IV*). Alçada: 10,8 cm;
diàmetre màxim: 9,2 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26055.

Gerra

Procedent de Xipre.
Xipriota arcaic I (s. VII aC).
Terrissa (tècnica *Bichrome IV*). Alçada: 19,6 cm;
diàmetre màxim: 14,5 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26442.

Plat

Procedent de Xipre.

Xipriota geomètric III - arcaic II (s. VIII-VII aC).

Terrissa (tècnica *Black-on-red I o II*). Alçada: 6 cm; diàmetre: 19,5 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 81.2.11.

Flascó Red Slip

Procedent de Xipre.

Xipriota clàssic (s. V-IV aC).

Terrissa (tècnica *Red Slip*). Alçada: 7 cm; diàmetre màxim: 3,4 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 81.2.10.

Flascó Red Slip

Procedent de Xipre.

Xipriota clàssic (s. V-IV aC).

Terrissa (tècnica *Red Slip*). Alçada: 8,8 cm; diàmetre màxim: 3,7 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 84.1.5.

Flascó Red Slip

Procedent de Xipre.

Xipriota clàssic (s. V-IV aC).

Terrissa (tècnica *Red Slip*). Alçada: 10,5 cm; diàmetre màxim: 4,2 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 84.1.6.

Flascó Red Slip

Procedent de Xipre.

Xipriota clàssic (s. V-IV aC).

Terrissa (tècnica *Red Slip*). Alçada: 6,7 cm; diàmetre màxim: 3,3 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 84.1.7.

Cap d'escultura masculina

Procedent de Xipre.

Xipriota arcaic II (s. VI aC).

Terra cuita. 45 x 18,2 x 19,5 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 82.2.1.

Cap masculí amb casc

Procedent de Xipre.

Xipriota arcaic (s. VII-VI aC).

Terra cuita. 7,5 x 5,3 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 76.2.71.

Caps de cavalls

Procedents de Xipre.

Xipriota arcaic II (s. VI aC).

Terra cuita. 4,3 x 6,4 cm; 6,3 x 6 cm; 5,7 x 4,1 cm; 5,2 x 5,1 cm; 4,5 x 5,8 cm; 4,9 x 7 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 76.2.77, 76.2.80, 76.2.87, 76.2.91, 76.2.94, 76.2.99.

Caps de cavalls

Procedents de Xipre.

Xipriota arcaic II (s. VI aC).

Terra cuita. 5,4 x 2,9 cm; 4,6 x 4,5 cm; 4,8 x 5,9 cm; 5,9 x 5,8 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 76.2.63, 76.2.79, 76.2.83, 76.2.84.

Cavall incomplet

Procedent de Xipre.

Xipriota arcaic (s. VII-VI aC).

Terra cuita. 11,7 x 14,5 x 3,7 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 81.2.9.

Petit quadrúpede

Procedent de Xipre.

Xipriota arcaic (s. VII-VI aC).

Terra cuita. 5,6 x 10 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 76.2.74.

Cap de cavall

Procedent de Làrnaca (antiga Kition).

Xipriota arcaic (s. VII-VI aC).

Terra cuita. 6,3 x 5,5 cm.

Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D. 69.2.5.

Dea Trya Gravida

Procedent de Pafos.

Xipriota arcaic II (s. VI aC).

Terra cuita. 16,5 x 4,9 x 3 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 25992.

Cap de dea Trya Gravida

Procedent de Pafos.

Xipriota arcaic II (s. VI aC).

Terra cuita. 4,8 x 5,6 x 1,5 cm.

Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D.69.2.4.

Figura femenina amb tambori

Procedent de Làrnaca (antiga Kition).

Xipriota arcaic II (s. VI aC).

Terra cuita. 17,3 x 3,7 x 6 cm. Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D.69.2.1.

Figura femenina amb tambori

Procedent de Xipre.

Xipriota arcaic II (s. VI aC).

Terra cuita. 4,8 x 5,6 cm. Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D.69.2.2.

Cap femení

Procedent de Xipre.

Xipriota clàssic II (s. IV aC).

Terra cuita. 5,7 x 4,2 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 25912.

Cap de curos amb barret

Procedent de Xipre.

Xipriota arcaic/clàssic I (s. VI aC).

Pedra. 11,5 x 6,8 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 82.1.1.

Cap de curos amb barret

Procedent de Xipre.

Xipriota clàssic (s. VI-IV aC).

Pedra. 14,4 x 8 cm. Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. 25993.

Cap de curos amb barret

Procedent de Xipre.

Xipriota clàssic I (s. VI-IV aC).

Pedra. 9,7 x 6 cm. Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. 25994.

Cap de curos amb corona

Procedent de Xipre.

Xipriota clàssic II (finals del s. V aC).

Pedra. 10,2 x 7,3 cm. Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. 25988.

Cap de curos amb corona

Procedent de Xipre.

Clàssic (s. IV aC).

Pedra. 9,5 x 8 cm. Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. 25987.

Els regnes hel·lenístics

Àsia Menor (s. IV - I aC)

L'Àsia Menor, anomenada també Anatòlia, correspon a l'actual Turquia asiàtica. Des del segle XIV aC, els grecs, establerts al llarg de les costes (Milet i Colofó), serveixen d'intermediaris entre aquests territoris i el món mediterrani, hellenitzat fins a l'Occident. Aquesta colonització juga igualment un paper determinant durant la conquesta panhel·lènica d'Orient portada a terme pel macedoni Alexandre el Gran a partir del segle IV aC.

A la seva mort, el seu immens imperi, que s'estén fins als marges de l'Indus, es divideix en regnes dirigits pels diàdocs, antics generals i successors del conqueridor. Aquest període, que anuncia el començament de l'anomenada època hel·lenística, està marcat per una successió de conflictes que modificaran les fronteres dels estats.

Així mateix, la victòria de Seleuc sobre Antígon, l'any 301 aC, posa una part de l'Àsia Menor sota la dominació de la dinastia selèucida, mentre que la part occidental s'uneix al regne del diàdoc Lisímac.

No obstant això, l'impossible control administratiu unit a la immensitat del regne selèucida comporta l'emancipació de nombrosos regnes, sobretot el dels atàlides. Àtal I consolida el poder de la dinastia i afavoreix l'expansió urbana de la seva capital, Pèrgam. La seva obra fou continuada pel seu fill, Èumenes II, que en féu un dels centres més destacats de l'època.

Totalment emancipat de l'autoritat selèucida, el regne atàlida manté la seva autonomia gràcies a una aliança amb Roma. Tanmateix, l'enfonsament del seu prestigi es fa evident. L'any 133 aC, l'últim dels atàlides, sense descendència, concedeix per testament el seu territori a Roma. El regne es converteix en colònia romana a partir del 129 aC.

La producció artística d'Àsia Menor està marcada per la influència grega. S'hi desenvolupen importants centres de producció de petites figuretes de terracota a partir de l'època hel·lenística i fins al segle III dC.

A la costa d'Anatòlia, tres grans assentaments, Esmirna, Mírina i Tars, suporten la influència de la Grècia clàssica, de l'Egipte hellenitzat dels reis làgides i de Pèrgam.

Localització

Ciutats

--- Límits dels reialmes dels diàdocs el 303 aC

--- Límits del reialme atàlida cap al 180 aC

0

300 km

N

Figureta femenina i bust masculí

Procedents d'Àsia Menor.

S. III – II aC i s. I aC – I dC.

Núm. inv. D.77.2.3 i D.69.2.10.

Motlle i caps de terra cuita

Procedents d'Àsia Menor. Època hel·lenística - s II dC.

Núm. inv. 28513, 25916, D.69.2.31, D.69.2.42, D.69.2.20, D.69.2.22 i D.69.2.28.

Vas plàstic

Procedent d'Àsia Menor. S. II dC.

Núm. inv. 26790.

Tetradracmes d'argent

1 Encunyada a Pèrgam, a Mísia. 263-241 aC.

Núm. inv. G 155.

2 Encunyada a Mírina, a Eòlia. S. II-I aC.

Núm. inv. G 160.

3 Encunyada al Pont, a Mísia. 89 aC.

Núm. inv. AG 120.

1

2

3

Figura femenina

Procedent de Tars? S. I dC.

Núm. inv. 25900.

Atis tocant la siringa

Procedent de Tars? S. I aC - I dC.

Núm. inv. 25531.

Lagí i bol amb relleus

Procedents d'Àsia Menor i de Jònia. Finals s. III aC i finals s. II aC.

Núm. inv. 26310 i 27466.

Catalogació

Tetradracma d'argent

Encunyada a Pèrgam, a Mísia, sota el regnat d'Eúmenes I.
263-241 aC.

Pes: 17,06 g.

Anvers: Cap llorjat de Filèter, cap a la dreta.
Revers: ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΥ; deessa Atena asseguda, cap a l'esquerra.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. G 155.

Tetradracma d'argent

Encunyada a Mirina, a Eòlia.
S. II-I aC.

Pes: 16,31 g.

Anvers: Cap llorjat d'Apol·lo, cap a la dreta.
Revers: ΜΥΡΙΝΑΙΩΝ; Apol·lo emmarcat en una corona de llorer, cap a la dreta.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. G 160.

Tetradracma d'argent

Encunyada al Pont, a Mísia, sota el regnat de Mitridates VI Eupàtor.
89 aC.

Pes: 16,36 g.

Anvers: Cap coronat d'Eupàtor, cap a la dreta.
Revers: ἈΔΟΞΕΥΟΥ (a dalt), ΜΙΘΡΑΔΑΤΟΥ ΕΥΠΙΑΤΟΥΣ (a l'exerg); Pegàs, cap a l'esquerra.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. AG 120.

Figureta femenina

Procedent d'Àsia Menor (Mirina?).
S. III-II aC.
Terra cuita. 11,6 x 2,9 cm.
Base: 4,9 x 3 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.77.2.3.

Bust masculí

Procedent d'Esmirna.
S. I aC - I dC.
Terra cuita. 6,1 x 5,3 x 4 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.10.

Motile

Procedent d'Àsia Menor.
Final de l'època hellenística.
Guix. 7,2 x 5,1 x 2,5 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 28513.

Cap femení

Procedent d'Àsia Menor.
Final de l'època hellenística.
Terra cuita. 5,3 x 3,7 x 1,7 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 25916.

Cap d'Afrodita, anomenada «oriental»

Procedent d'Esmirna.
S. II dC.
Terra cuita. 5,7 x 4 x 4,3 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.31.

Cap de «dinasta»

Procedent d'Esmirna.
Època hellenística.
Terra cuita. 4,1 x 3,1 x 3 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.20.

Cap femení amb pentinat romà

Procedent d'Esmirna.
S. I dC.
Terra cuita. 3,1 x 2,7 x 2,7 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.22.

Vas plàstic

Procedent d'Àsia Menor.
S. II dC.
Terra cuita. 7,1 x 9,2 x 10,9 cm.
Boca: 7 x 4,5 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 26790.

Cap d'Afrodita

Procedent d'Esmirna.
Època hellenística (s. I aC).
Terra cuita. 4 x 2,5 x 2,3 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.15.

Cap d'Atena

Època hellenística (s. I aC).
Terra cuita. 4,5 x 2,5 x 2,7 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.21.

Cap de Tique

Època hellenística (s. I aC - I dC).
Terra cuita. 5,1 x 2,3 x 3 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.19.

Cap de Tique

Època hellenística (s. II-I aC).
Terra cuita. 5,3 x 2,5 x 2,9 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.29.

Cap de Tique o Cibebe

Procident d'Esmirna.

Època romana.

Terra cuita. 6,8 x 4,3 x 2,8 cm.

Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.43.

Gall

Procident d'Esmirna.

Època hellenística.

Terra cuita. 5,8 x 2 x 3,9 cm.

Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.49.

Dofi

Procident d'Esmirna.

Època hellenística.

Terra cuita. 9 x 2,3 x 2,5 cm.

Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.50.

Cavall

Procident d'Àsia Menor.

Època romana.

Terra cuita. 5 x 5,7 x 0,7 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 25914.

Cap de Silè

Procident d'Esmirna.

Època hellenística (s. II-I aC).

Terra cuita. 3,3 x 2,7 x 3,2 cm.

Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.25.

Cap de Silè

Procident d'Esmirna.

Època hellenística (s. II aC).

Terra cuita. 4,4 x 2,7 x 1,6 cm.

Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.27.

Figura femenina

Procident de Bursa o Tars.

S. I dC.

Terra cuita. 32,9 x 7,5 x 5,8 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 25900.

Figura femenina

Procident d'Àsia Menor.

S. V - IV aC.

Terra cuita. 12,6 x 4,9 x 3,6 cm.

Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.77.1.3.

Atis tocant la siringa

Procident de Tars?

S. I aC - I dC.

Terra cuita. 16,5 x 5 x 3,6 cm.

Base: 3,2 x 5,7 x 4,1 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 25531.

Bust masculí fent ganyotes

Procident d'Esmirna?

S. II - I aC.

Terra cuita. 7,6 x 3,6 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 25553.

Cap de nina

Procident d'Esmirna.

Època hellenística.

Terra cuita. 2,4 x 1,6 x 2,1 cm.

Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.24.

Cap de nen

Procident d'Esmirna.

Època hellenística (s. I aC).

Terra cuita. 5,8 x 3,5 x 1,8 cm.

Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.44.

Cap femení

Procident d'Esmirna.

Època hellenística (s. II - I aC).

Terra cuita. 3,5 x 2,6 x 2,9 cm.

Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.13.

Cap femení

Procident d'Àsia Menor (Troia).

Època hellenística (s. III - II aC).

Terra cuita. 4,3 x 2,6 x 3,7 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 25918.

Cap femení

Procident d'Esmirna.

Època hellenística (s. I aC - I dC).

Terra cuita. 3,8 x 2,3 x 3,3 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 25923.

Cap masculí

Procident d'Àsia Menor.

Època hellenística (s. I aC - I dC).

Terra cuita. 4 x 2,7 x 1,7 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 28985 bis.

Lagi

Procident d'Àsia Menor (Rodes?).

Època hellenística (finals del s. III aC).

Terrissa. Alçada: 19 cm;

diàmetre màxim: 19 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 26310.

Bol amb relleus

Procident de Jònia (taller de Delos?).

Època hellenística (finals del s. II - inicis del s. I aC).

Terrissa. Alçada: 7 cm;

diàmetre màxim: 11,4 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 27466.

De l'hellenisme a l'Imperi romà

L'Egipte ptolemaic i romà (s. IV aC - III dC)

A la mort d'Alexandre el Gran, l'any 323 aC, un dels seus generals, Ptolemeu, va heretar l'Egipte conquerit. Es va proclamar rei i creà la dinastia dels làgides (en referència al seu pare, Ptolemeu Lagos). Amb l'objectiu de reconciliar-se amb el poderós clergat egipci, Ptolemeu creà el culte a Serapis, forma hellenitzada del déu Osiris, que simbolitza la unió de les dues cultures.

Egipte era un país ric i pròsper que atreïa nombrosos immigrants. Alexandria va exercir un poderós atractiu per la seva esplendor, la seva riquesa i la seva famosa biblioteca. Els alexandrins foren grans arquitectes, constructors de cèlebres monuments: el temple a Serapis, els palaus dels Ptolemeus, la biblioteca, el museu i el far. També van destacar en l'escultura de retrats reals. Plini el Vell lloà el talent dels seus mosaïcistes i dels seus vidriers.

Egipte mantenia relacions diplomàtiques i comercials amb Roma des del segle III aC. Però és a partir del segle I aC que Roma, amb el pretext d'ajudar els Ptolemeus amb la finalitat de resoldre les querelles familiars, acaba ocupant militarment Egipte. El resultat és una guerra entre l'exèrcit romà dirigit per Octavi, el futur emperador August, i la darrera reina làgida, Cleòpatra VII, aliada de Marc Antoni. El tràgic episodi del seu suïcidi com a conseqüència de la derrota d'Àccium, l'any 31 aC, marca el final de l'Egipte làgida, que passa a formar part de les províncies romanes.

Aquest període està marcat per la tutela del clergat i per una fiscalitat implacable. Es van edificar temples seguint l'arquitectura tradicional romana, destinats principalment al culte dels emperadors romans.

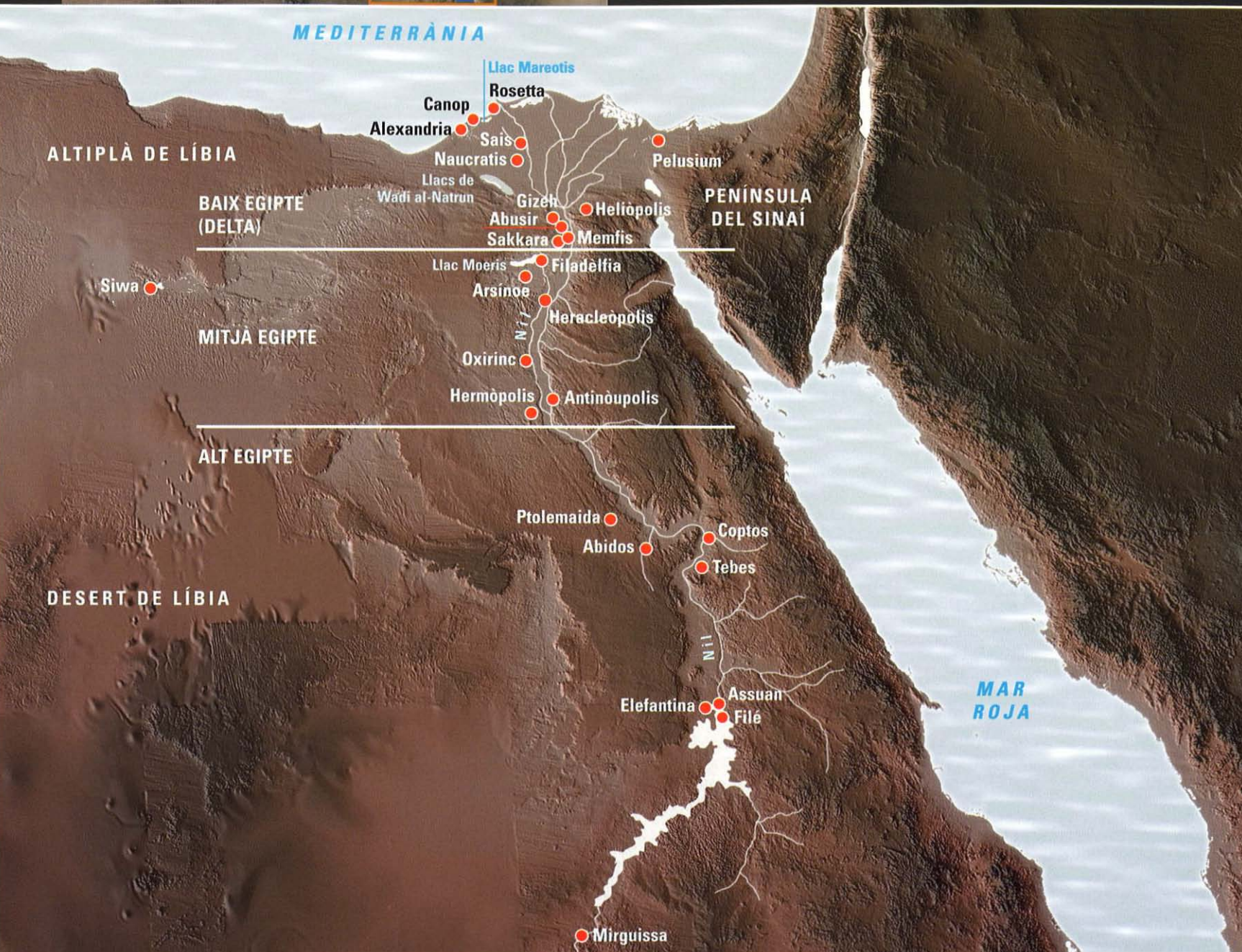
Alexandria encara era una gran ciutat, un important centre artístic que continuava atraient un gran nombre d'erudits gràcies a la seva biblioteca. La fusió que s'havia realitzat entre autòctons i grecs, malgrat l'oposició dels Ptolemeus, augmenta sota l'Imperi romà, especialment durant els segles II i III dC. Es manifesta, sobretot, en l'aspecte religiós, particularment pel que fa a les creences funeràries. En són testimonis la perduració de la momificació, que convertia el difunt divinitzat en Osiris, així com la confecció de màscares, pintades o en relleu, que depenien d'aquest costum.

- Localització
- Ciutats

0 300 km

Tetradracma d'argent

Encunyada a Alexandria, Egipte. 304-283 aC.
Núm. inv. G 173.

Octodracma d'or

Encunyada a Alexandria, Egipte. 221-205 aC.
Núm. inv. AG 128.

Retrat femení

Procedent d'Egipte. Mitjan s. I aC.
Núm. inv. Ra 80-30137.

Figuretes de terra cuita

Procedents d'Antinòupolis, Egipte. Finals s. II - inicis s. III dC i s. II-I aC.
Núm. inv. D.69.2.80 i D.69.2.79.

Figuretes del déu Harpocrates

Procedents d'Antinòupolis, Egipte. Èpoques hel·lenística i romana.
Núm. inv. D.69.2.90, D.69.2.83 i D.69.2.82.

Figureta de gos

Procedent d'Antinòupolis, Egipte. Època romana.
Núm. inv. D.69.2.78.

Àmfora, pitos, bol i píxide

Procedents d'Antinòupolis, Egipte. Època romana i hel·lenística?
Núm. inv. D.69.2.95, D.69.2.93 a, D.69.2.94 i D.69.2.66.

Màscares femenines

Procedents d'Antinòupolis, Egipte. S. III dC i 120-150 dC.

Núm. inv. 49259 i 98.1.2.

Catalogació

Tetradracma d'argent

Encunyada a Alexandria, Egipte, sota el regnat de Ptolemeu I Soter. 310-305 aC.

Pes: 14,90 g.

Anvers: Cap d'Alexandre amb les banyes d'Ammó, cap a la dreta. Revers: ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ[Υ]; Atena caminant i una àliga, cap a la dreta.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. G 132.

Tetradracma d'argent

Encunyada a Alexandria, Egipte, sota el regnat de Ptolemeu I Soter. 304-283 aC.

Pes: 14,25 g.

Anvers: Cap de Ptolemeu I, cap a la dreta. Revers: ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ; àliga, cap a l'esquerra.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. G 173.

Tetradracma d'argent

Encunyat a Alexandria, Egipte, sota el regnat de Ptolemeu I Soter. 304-283 aC.

Pes: 14,22 g.

Anvers: Cap de Ptolemeu I, cap a la dreta. Revers: ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ[Σ]; àliga, cap a l'esquerra.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. G 130.

Octodracma d'or

Encunyada a Alexandria, Egipte, sota el regnat de Ptolemeu II Filadelf. 285-246 aC.

Pes: 27,74 g.

Anvers: ΑΑΑΕÖ[Υ]; bustos de Ptolemeu II i Arsínoe II, cap a la dreta. Revers: ΕΑ[Υ]; bustos de Ptolemeu I Soter i Berenice I, cap a la dreta.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. AG 127.

Tetradracma d'argent

Encunyada a Tir, Fenícia, sota el regnat de Ptolemeu II Filadelf. 265-262 aC.

Pes: 14,22 g.

Anvers: Cap de Ptolemeu I, cap a la dreta. Revers: [ΠΤΟΛΕΜ]ΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ; àliga, cap a l'esquerra.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. G 131.

Octodracma d'or

Encunyada a Alexandria, Egipte, sota el regnat de Ptolemeu IV Filopàtor. 221-205 aC.

Pes: 27,79 g.

Anvers: Bust coronat de Ptolemeu III, cap a la dreta. Revers: ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ; corn de l'abundància.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. AG 128.

Octodracma d'or

Encunyada a Egipte, sota el regnat de Ptolemeu VI i Ptolemeu VIII. 180-116 aC.

Pes: 27,75 g.

Anvers: Cap velat d'Arsínoe cap a la dreta. Revers: ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ; doble corn de l'abundància.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. AG 129.

Tetradracma d'argent

Encunyada a Alexandria, Egipte, sota el regnat de Cleòpatra VII. 38-37 aC.

Pes: 13,74 g.

Anvers: Cap d'un sobirà làgida, cap a la dreta. Revers: ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ; àliga, cap a l'esquerra.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. G 134.

Retrat femení de la família reial dels làgides (o Ptolemeus) d'Egipte: Cleòpatra V Trifena (mare de Cleòpatra VII la Gran)?

Mitjan s. I aC.

Marbre blanc. 32 x 21 x 24 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. Ra 80-30137.

Orant

Procedent d'Antinòupolis. Finals del s. II - inicis del s. III dC.

Terra cuita. 15,8 x 12,4 x 5,2 cm.

Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre,

núm. inv. D.69.2.80.

Figureta d'una tocadora de tambori

Procedent d'Antinòupolis. S. II - I aC.

Terra cuita. 17,8 x 6,2 x 3,8 cm.

Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D.69.2.79.

Figureta del déu Harpocrates

Procedent d'Antinòupolis. Època romana.

Terra cuita. 17,6 x 6,9 x 4,2 cm.

Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D.69.2.84.

Figureta de la deessa Afrodita-Isis

Procedent d'Antinòupolis. S. I dC.

Terra cuita. 24,3 x 7,2 x 4,6 cm.

Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D.69.2.81.

Figureta del déu Harpocrates, a cavall

Procedent d'Antinòupolis. Època hellenística.

Terra cuita. 23,2 x 16,3 x 5,4 cm. Base: 2,9 x 9,9 x 4,9 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. D.69.2.90.

Figureta del déu Harpocrates

Procedent d'Antinòupolis. Època romana.

Terra cuita. 15,4 x 5,5 x 4,6 cm. Base: 1,6 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. D.69.2.83.

Figureta del déu Harpocrates

Procedent d'Antinòupolis. Època romana.

Terra cuita. 11,8 x 5,1 x 4 cm. Base: 1,3 x 5,3 x 5 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. D.69.2.82.

Cap de nen

Procedent d'Antinòupolis. Època romana.

Terra cuita. 8 x 5,2 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. D.69.2.87.

Cap femení

Procedent d'Antinòupolis. Època romana.

Terra cuita. 4,3 x 3,5 x 4,4 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. D.69.2.89.

Figureta de gos

Procedent d'Antinòupolis. Època romana.

Terra cuita. 9,5 x 11,7 x 6,1 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. D.69.2.78.

Horus

Procedent d'Antinòupolis. Època romana.

Terra cuita. 18,6 x 9,6 x 5,6 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. D.69.2.85.

Dionís

Procedent d'Antinòupolis. Època hellenística.

Terra cuita. 7 x 4,9 x 4,8 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. D.69.2.92.

Afrodita Anadiòmene

Procedent d'Antinòupolis. Època romana.

Terra cuita. 13,4 x 4,5 x 3,5 cm. Base: 1,8 x 5,1 x 6 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. D.69.2.91.

Màscara pectoral femenina

Procedent d'Antinòupolis. S. III dC.

Estuc. 9,7 x 45 x 27 cm.

Musée Georges-Labit, núm. inv. 49259.

Màscara femenina

Procedència desconeguda. 120-150 dC.

Estuc. 32 x 18 cm.

Musée Georges-Labit, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. 98.1.2.

Màscara pectoral fragmentada

Procedència desconeguda. Pels volts del s. I dC, segons l'estil Touna el-Gebel.

Estuc. 30 x 20,6 x 14 cm.

Musée Georges-Labit, núm. inv. 49612.

Màscara masculina

Procedència desconeguda. 120-150 dC.

Estuc. 22 x 15 x 24 cm.

Musée Georges-Labit, núm. inv. 49260.

Màscara masculina

Procedent d'Antinòupolis. 120-150 dC.

Estuc. 15 x 20 x 16,7 cm.

Musée Georges-Labit, núm. inv. 49260.

Àmfora

Procedent d'Antinòupolis. Època romana.

Terrissa. Alçada: 22,5 cm; diàmetre màxim: 15,2 cm.

Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D.69.2.95.

Pitos

Procedent d'Antinòupolis. Època romana.

Terrissa. Alçada: 31 cm; diàmetre màxim: 24,5 cm.

Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D.69.2.93 a.

Bol carenat

Procedent d'Antinòupolis. Època romana.

Terrissa. Alçada: 7 cm; diàmetre: 14,2 cm.

Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D.69.2.94.

Pixide

Procedent d'Antinòupolis. Època hellenística?

Fusta. Alçada: 6 cm; diàmetre: 7,2 cm.

Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D.69.2.66.

Les llànties d'oli

Producció i difusió des del nord d'Àfrica fins al Pròxim Orient (s. VII aC - VII dC)

El modest objecte que representa una llàntia d'oli és una de les troballes més habituals de l'arqueologia. Instrument indispensable de la vida quotidiana, acompanya també molt sovint el difunt a la tomba i al món del més-enllà.

Les llànties d'oli més antigues del Musée Saint-Raymond provenen de Cartago i estan datades als segles VI i V aC. Són simples escudelles posades sobre plats que recollien el goteig del combustible.

A partir del segle IV aC, les llànties gregues són importades al nord d'Àfrica. Recobertes d'un vernís negre brillant, són imitades ràpidament als tallers locals. Ben aviat, la tècnica de l'emmotllat reemplaça la del torn. Des del segle III aC aquesta tècnica permet una producció en sèrie de tipus industrial.

A l'època d'August, les llànties romanes fetes amb motlle envaeixen els mercats del nord d'Àfrica. El tancament definitiu del dipòsit de les llànties de bec angular amb volutes, o també les de bec rodó, permet decorar el disc.

Al segle II dC, Àfrica exporta cap a Itàlia meridional les seves produccions, com les llànties de bec rodó en forma de cor, derivades dels models italians més comuns.

Un segle més tard, a Egipte, al mateix temps que es reproduïxen els models de bec de tradició hellenística, els fabricants creen petites llànties conegudes amb el nom de llànties granota. Se'n fabricaran durant els segles III i IV dC. La granota, associada a la vida després de la mort a l'època faraònica, apareix sobre la part convexa de la llàntia.

A partir de finals del segle IV dC i durant almenys tres segles, les llànties tunisianes d'argila vermella es difonen des de les costes del nord d'Àfrica fins a la regió del Danubi, des d'Egipte fins a l'oest de la Península Ibèrica. La iconografia que apareix al disc s'associa molt sovint al món cristià.

Les llànties més tardanes del museu, anomenades bizantino-islàmiques —datades entre els segles VI i VII dC—, provenen del Pròxim Orient. Aquest territori serveix, doncs, d'escenari per a les confrontacions entre l'Imperi romà d'Orient, anomenat bizantí, i les civilitzacions islàmiques.

Prop de quinze segles separen els recipients fenopúnics de les llànties protoislàmiques, que ofereixen una visió de conjunt de l'evolució de les formes d'aquests humils objectes, testimonis dels intercanvis econòmics a la Mediterrània.

Llàntia amb decoració de gos reclinat

Procedent del nord d'Àfrica. S. III dC.

Núm. inv. 2004.1.1.

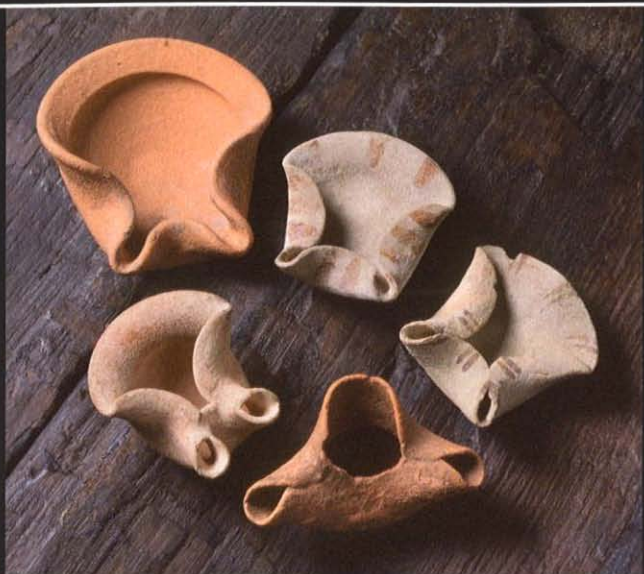

Llànties púniques

Procedents de Cartago. S. VII-III aC.

Núm. inv. (d'esquerra a dreta) 26729, 26732, 26730, 26733 i 2000.10.9.

Llànties hellenístiques

Procedències diverses. S. V-I aC. Núm. inv. (d'esquerra a dreta) 2000.10.28, 28438, 2000.10.3, 2000.10.4, 28452, 2000.10.17, 26727, 2000.39.1, 26204 i 26255.

Llànties del Pròxim Orient

Procedències diverses. S. II - època medieval islàmica.

Núm. inv. (d'esquerra a dreta) 200.10.2, 28457 i 11504.

Llànties «granota»

Procedències diverses. S. III-IV dC.

Núm. inv. (de dalt a baix i d'esquerra a dreta) D. 69.2.69, 28980, D. 69.2.67, D. 69.2.68, 28979, D. 69.2.71 i 28981.

Catalogació

Llàntia púnica

Procedent de Cartago. S. VII - VI aC.
Terrissa. 4,6 x 3,9 x 12,1 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26729.

Llàntia púnica

Procedent de Cartago. S. IV aC.
Terrissa. 3,5 x 9 x 9,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26730.

Llàntia púnica

Procedent de Cartago. S. IV - III aC.
Terrissa. 3,9 x 9,5 x 8,9 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26732.

Llàntia púnica

Procedent de Cartago. S. IV - III aC.
Terrissa. 4,3 x 8,7 x 8,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26733.

Llàntia púnica

Procedent de Cartago. S. III aC.
Terrissa. 4,3 x 8,7 x 8,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.10.9.

Cernos

Procedent de Cartago. S. V-IV aC.
Terrissa. Alçada: 22 cm; diàmetre màxim: 12,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 27152.

Llànties hel·lenístiques de vernís negre

Procedència desconeguda. Finals del s. V - IV aC.
Terrissa. 2,7 x 10,4 cm;
diàmetre màxim: 7,9 cm - 1,9 x 7,5 cm;
diàmetre màxim: 5,6 cm - 2,1 x 8,5 cm;
diàmetre màxim: 6,3 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26204,
26255, 28452.

Llàntia hel·lenística

Procedent de l'istme de Suez. S. IV - III aC.
Terrissa. 4,1 x 7,7 cm; diàmetre màxim: 5,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.10.28.

Llàntia hel·lenística

Procedent de Cartago. S. IV - III aC.
Terrissa. 3 x 7,2 cm; diàmetre màxim: 5 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28438.

Llàntia hel·lenística

Procedent de Delos.
Finals del s. III - inicis del s. II aC.
Terrissa. 1,8 x 9 x 5,5 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.10.17.

Llàntia hel·lenística «d'embut»

Procedent d'Algèria, de Constantina (antiga Cirta).
Finals del s. III - inicis del s. I aC.
Terrissa. 5,4 x 8,6 cm; diàmetre màxim: 6,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.10.3.

Llàntia hel·lenística «d'embut»

Procedència desconeguda.
Finals del s. III - inicis del s. I aC.
Terrissa. 5,2 x 8,3 cm; diàmetre màxim: 6,5 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.10.4.

Llàntia hel·lenística

Procedent de Cartago.
Mitjan s. II - mitjan s. I aC.
Terrissa. 3,4 x 8,2 cm; diàmetre màxim: 5,7 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26727.

Llàntia hel·lenística

Procedent del nord d'Àfrica?
Finals del s. II - inicis del s. I aC.
Terrissa. 3,9 x 8,4 x 5,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.39.1.

Llàntia de volutes

Procedent d'Algèria, Constantina (antiga Cirta).
Primer quart del s. I aC.
Terrissa. 2,7 x 9 x 5,5 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.10.7.

Llàntia de volutes

Procedència desconeguda.
S. I dC (finals de l'època augustal - inicis de l'època
flàvia).
Terrissa. 2,9 x 10 cm; diàmetre màxim: 8,8 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.10.7.

Llàntia de volutes

Procedent de Thina (antiga *Thaenae*), Tunísia.
Segona meitat del s. I dC.
Terrissa. 2,7 x 9,7 cm; diàmetre màxim: 6,2 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26934.

Llàntia de disc

Procedent de Thina (antiga *Thaenae*), Tunísia.
Finals del s. I - primera meitat del s. II dC.
Marca: CAPRARI.
Terrissa. 3,9 x 10,8 x 7,5 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 11505.

Llàntia de disc

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
Finals del s. I - primer quart del s. II dC.
Marca en creu: MAVRCI.
Terrissa. 4,7 x 10,6 cm;
diàmetre màxim: 8 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26857.

Llàntia de disc

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
Finals del s. I - II dC.
Terrissa. 4 x 10 cm;
diàmetre màxim: 7,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28484.

Llàntia de disc

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
S. II dC (època antonina).
Terrissa. 4 x 10 cm;
diàmetre màxim: 7,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28549.

Llàntia de disc

Procedent d'Antinòpolis, Egipte.
S. II dC (època antonina).
Terrissa. 3,6 x 8,3 cm; diàmetre màxim: 6,1 cm.
Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D.69.2.75.

Llànties de disc

Procedents de Thina (antiga *Thaenae*), Tunísia.
S. III dC.
Terrissa. 4,2 x 10,1 cm; diàmetre màxim: 7,5 cm -
5 x 11,5 cm; diàmetre màxim: 9,1 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28488 i 28480.

Llàntia de disc

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
S. III dC.
Terrissa. 5,3 x 10,4 cm; diàmetre màxim: 9 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28461.

Llانتيا de disc

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
S. III dC.
Marca incisa: MD.
Terrissa. 5,6 x 11,5 cm; diàmetre màxim: 8,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28434.

Llانتيا de disc

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
Segon quart del s. III dC.
Terrissa. 4,3 x 10,7 x 8,3 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28426.

Llانتيا de disc

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
S. II dC.
Terrissa. 5,8 x 11,7 x 8,7 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29678.

Llانتيا de disc

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
Segona meitat del s. II dC.
Terrissa. 4 x 10,6 x 7,8 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26979.

Llانتيا amb decoració de gos reclinat

Procedent del nord d'Àfrica. Antiga col·lecció Lafarge.
S. III dC.
Marca: CLOMLO
Terrissa.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2004.1.1.

Llانتيا «granota»

Procedent d'Antinòpolis, Egipte.
S. III - IV dC.
Marca: esvàstica.
Terrissa. 1,5 x 6,3 cm; diàmetre màxim: 5 cm.
Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D. 69.2.71.

Llانتيا «granota»

Procedent d'Antinòpolis, Egipte.
S. III-IV dC.
Marca: rombe imprès amb un solc central.
Terrissa. 2,6 x 6,9 cm; diàmetre màxim: 6 cm.
Musée Saint-Raymond, dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D. 69.2.68.

Llانتيا «granota»

S. III - IV dC.
Terrissa. 4 x 7 x 5,9 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 28980.

Llانتيا «granota»

Procedent d'Antinòpolis, Egipte.
S. III - IV dC.
Marca: espiga de blat.
Terrissa. 2,6 x 6,6 cm; diàmetre màxim: 5,6 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre,
núm. inv. D. 69.2.69.

Llانتيا «granota»

S. III - IV dC.
Terrissa. 2,5 x 6,4 cm; diàmetre màxim: 5,1 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 28981.

Llانتيا «granota»

S. III - IV dC.
Marca: pentàgon amb costats convexos, circumscrits
per un doble solc.
Terrissa. 3,5 x 8,2 cm; diàmetre màxim: 7,1 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28979.

Llانتيا «granota»

Procedent d'Antinòpolis, Egipte.
S. IV dC.
Marca: sis punts en creu dins d'un cercle.
Terrissa. 2,6 x 7,4 cm; diàmetre màxim: 6,4 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D. 69.2.67.

Llانتيا de canal

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
S. IV - V dC.
Terrissa. 5,3 x 12 cm; diàmetre màxim: 8,7 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28430.

Llانتيا de canal

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
S. IV - V dC.
Terrissa. 5,5 x 11,7 cm; diàmetre màxim: 8,1 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28454.

Llانتيا de canal

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
S. IV - V dC.
Terrissa. 4,3 x 10 cm; diàmetre màxim: 7 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28428.

Llانتيا paleocristiana

Procedent de Lazaret, Cartago.
S. IV - V dC.
Marca: S.
Terrissa. 3,1 x 13,7 cm; diàmetre màxim: 8 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 11503.

Llانتيا paleocristiana

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
S. IV - V dC.
Terrissa. 5,6 x 14 cm; diàmetre màxim: 8,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28427.

Llانتيا del Pròxim Orient

Procedent del Pròxim Orient.
S. II dC (?).
Terrissa. 3 x 9,2 cm; diàmetre màxim: 6,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 11504.

Llانتيا del Pròxim Orient

Procedència desconeguda.
S. VII-VIII dC.
Terrissa. 5,4 x 8,6 cm; diàmetre màxim: 6,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.10.14.

Llانتيا del Pròxim Orient

Procedent del Pròxim Orient.
S. VI - VIII dC.
Terrissa. 5 x 10,5 x 7,3 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.38.1.

Llانتيا del Pròxim Orient

S. VI - VIII dC.
Terrissa. 4,4 x 11 x 6,9 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.10.2.

Llانتيا del Pròxim Orient

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.
Època medieval islàmica?
Terrissa. 3 x 9,2 x 6,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 28457.

El vidre

Producció i circulació al Pròxim Orient (s. I aC – VII dC)

Escriptors com Estrabó o Plini el Vell, i fins i tot algunes fonts epigràfiques, donen valuoses dades sobre les tècniques emprades per a la fabricació del vidre. L'elaboració del vidre, l'origen del qual es data a partir del segle I aC, està directament lligada al paper dels artesans de la regió siropalestina, especialment els de Tir i Sidó (Saïda), ciutats costaneres de l'actual Líban.

Es van posar en pràctica diverses tècniques com l'elaboració amb motlle, de vegades associat a la pràctica del bufat (l'aire insuflat impulsa la pasta tova contra les parets del motlle en el qual s'està elaborant la peça), o fins i tot la utilització del torn.

Amb la descoberta l'any 1922 a Bet Eli'ezer, al sud de Cesarea (Israel), d'una sèrie de disset forns de dipòsits, datats a principis del segle VIII dC, es van aportar més precisions sobre aquest tema. Les matèries primeres (sorra i natró) eren dipositades a la cambra i escalfades a 1.000 graus centígrads, per irradiació, durant deu o quinze dies. El silici contingut a la sorra servia d'agent vitrificant, i la calç feia d'agent estabilitzador. El natró aportava l'agent que permetia rebaixar la temperatura de fusió. Al final de l'operació el conjunt de l'estructura estava desmuntat i la llosa de vidre, d'un pes entre 8 i 9 tones, esmicolada amb la finalitat d'obtenir blocs d'una grandària reduïda destinats a ser transportats cap als tallers secundaris.

Fins ara se n'han localitzat pocs d'aquests tallers on es refonien els blocs de vidre i on es confeccionaven objectes al Pròxim Orient. S'han identificat tallers d'època tardohel·lenística (segle I aC) a Jerusalem i Beirut, i, més recentment, tot i que amb unes tècniques de fabricació diferents, a Wadi al-Natrun, al nord d'Egipte.

Al costat de l'exportació de la matèria en brut, es desenvolupa un comerç d'objectes acabats. A l'època hel·lenística, l'àrea siropalestina era la principal productora i distribuïdora de vaixelles de vidre fetes a motlle del món mediterrani. L'arribada a Roma i a les províncies de l'Imperi d'artesans siropalestins és l'origen del desenvolupament de la indústria del vidre a tot el món antic, i de l'entrada de la vaixel·la i recipients de vidre —que fins aleshores eren considerades peces de luxe— a totes les llars.

Vaixella de taula de l'alt Imperi romà

Produccions diverses.

Núm. inv. (de dalt a baix i d'esquerra a dreta) 29084, 29113, 70.4.3, 29072, 29083, 29055 i 72.1.2.

Ungüentaris del s. I al III dC, vasos de perfum de l'alt Imperi romà i vasos de perfum del baix Imperi romà

Produccions diverses.

Núm. inv. (de dalt a baix i d'esquerra a dreta) 70.4.1, 29099, 29063, 29047, 29088, 29071, 29052, 29086, 29089, 29054. 70.4.4 i 29132.

Vaixella de taula del s. IV al VII dC

Produccions diverses. Núm. inv. (de dalt a baix i d'esquerra a dreta)
29090, 29064, 29045, 29046, 29101, 29100, 29053, 29073 i 29102.

Vasos de perfum de l'alt Imperi romà

Produccions diverses. Núm. inv. (de dalt a baix i d'esquerra a dreta)
29069, 29065, 29098, 29128, 29103, 29074 i 29075.

Catalogació

Gerra amb boca trilobulada

Producció de la Mediterrània oriental.
S. II dC (?).
Vidre bufat incolor. Alçada: 23 cm;
diàmetre cos: 11,9 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2003.1.12.

Flascó amb cos esfèric

Producció de la Mediterrània oriental.
Finals del s. I - II dC.
Vidre bufat verdós, decoració esmolada
Alçada: 17 cm; diàmetre boca: 6,5 cm;
diàmetre cos: 13 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 70.4.8.

Flascó cilíndric

Producció de la Mediterrània oriental.
S. II dC.
Vidre bufat blau verdós espès, decoració esmolada
Alçada: 14,5 cm; diàmetre boca 3,5 cm;
diàmetre cos: 5 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29085.

Flascó cilíndric

Producció de la Mediterrània oriental.
S. II - inicis del s. IV dC.
Vidre bufat verdós. Alçada: 10,4 cm;
diàmetre boca: 3,4 cm; diàmetre cos: 4,5 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29082.

Càntir en miniatura

Producció de la Mediterrània oriental (?).
S. I dC.
Vidre bufat incolor. Alçada: 9,4 cm;
diàmetre cos: 6,1 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 70.4.5.

Copa troncocònica

Producció del conjunt de l'Imperi romà.
Mitjan s. I - inicis s. II dC.
Vidre bufat blavós. Alçada: 6,4 cm;
diàmetre boca: 10,5 cm; diàmetre cos: 6,2 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29062.

Calze

Producció del conjunt de l'Imperi romà.
S. I-II dC (?).
Vidre bufat incolor. Alçada: 9,4 cm;
diàmetre boca: 7,3 cm; diàmetre cos: 6,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29084.

Flascó

Producció siropalestina.
Segona meitat del s. I dC.
Vidre bufat amb motlle, blavós, decorat amb
rosetes. Alçada: 17 cm; diàmetre boca: 2,1 cm;
diàmetre cos: 8,7 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29113.

Copa

Producció de la Mediterrània oriental.
S. VI-VII dC.
Vidre bufat verdós.
Alçada: 7,8 cm; diàmetre boca: 6,9 cm;
diàmetre base: 4,6 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 70.4.3.

Copa

Producció de la Mediterrània oriental.
S. VI-VII dC.
Vidre bufat verdós. Alçada: 8 cm;
diàmetre boca: 8,2 cm; diàmetre base: 4,5 cm.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29083.

Gerra

Producció siropalestina.
S. IV dC (?).
Vidre bufat, color ambre, decoració d'aplics.
Alçada: 10,6 cm; diàmetre boca: 3,7 cm;
diàmetre cos: 5,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29072.

Gerra de boca trilobulada

Producció siropalestina.
S. IV-V dC.
Vidre bufat blau verdós, decoració d'aplics.
Alçada: 8,4 cm; diàmetre boca: 5 cm;
diàmetre cos: 5,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29055.

Catalogació

Gerra de boca circular

Producció siropalestina.

S. IV - V dC.

Vidre bufat incolor, decoració d'aplics color blauverd.

Alçada: 9,7 cm; diàmetre cos: 5,6 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 72.1.2.

Flascó

Producció siropalestina.

S. IV dC.

Vidre bufat verdós, decoració acanalada.

Alçada: 27,9 cm; diàmetre boca: 9 cm;

diàmetre cos: 17,5 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29105.

Flascó

Producció siropalestina.

S. IV dC.

Vidre bufat blavós, decoració acanalada.

Alçada: 21,1 cm; diàmetre boca: 5 cm;

diàmetre cos: 14,4 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29056.

Vas amb peu

Producció siropalestina.

S. IV dC.

Vidre bufat blavós, decoració d'aplics.

Alçada: 10,7 cm; diàmetre boca: 6,5 cm;

diàmetre base: 4,8 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29081.

Vas amb peu

Producció siropalestina.

S. IV dC.

Vidre bufat blavós, decoració d'aplics.

Alçada: 10,1 cm; diàmetre boca: 6,6 cm;

diàmetre base: 4 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29070.

Ungüentari de cos piriforme

Producció dins del conjunt de l'Imperi romà.

Segona meitat del s. I dC.

Vidre bufat blavós. Alçada: 9,3 cm;

diàmetre boca: 2,2 cm; diàmetre cos: 5,5 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29064.

Ungüentari de cos esfèric

Producció de la Mediterrània oriental (?).

S. I dC.

Vidre bufat blavós. Alçada: 7,8 cm;

diàmetre boca: 2,2 cm; diàmetre cos: 5,5 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29045.

Ungüentari de cos troncocònic

Producció egípcia.

S. II - III dC.

Vidre bufat blau verdós. Alçada: 13,5 cm;

diàmetre màxim: 3,3 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29053.

Ungüentari de cos piriforme

Producció dins del conjunt de l'Imperi romà.

Segona meitat del s. I dC.

Vidre bufat blavós. Alçada: 9,8 cm;

diàmetre boca: 1,8 cm; diàmetre base: 5,6 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29046.

Aribal en miniatura

Producció de la Mediterrània oriental.

Segona meitat del s. I - II dC.

Vidre bufat verdós. Alçada: 6,9 cm;

diàmetre boca: 3 cm; diàmetre cos: 5,6 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29086.

Flascó de cos cònic

Producció siropalestina.

S. III dC.

Vidre bufat verd, decoració d'aplics.

Alçada: 12 cm; diàmetre cos: 5,7 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 70.4.4.

Ungüentari de cos cònic

Producció de la Mediterrània oriental (?).

Finals del s. I - II dC.

Vidre bufat verdós. Alçada: 7,4 cm;

diàmetre boca: 2 cm; diàmetre cos: 2,5 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29073.

Ungüentari de cos cònic

Producció de la Mediterrània oriental.

S. II - III dC.

Vidre bufat blavós. Alçada: 7,2 cm;

diàmetre boca: 3 cm; diàmetre cos: 3,9 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29090.

Ungüentari de cos cònic

Producció de la Mediterrània oriental.

S. II - III dC.

Vidre bufat blavós. Alçada: 7,2 cm;

diàmetre boca: 3,2 cm; diàmetre cos: 3,9 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29101.

Ungüentari de cos cònic

Producció de la Mediterrània oriental.

S. II - III dC.

Vidre bufat blavós. Alçada: 10,9 cm;

diàmetre boca: 3,4 cm; diàmetre cos: 5,9 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29100.

Ungüentari de cos tubular

Producció de la Mediterrània oriental (?).

S. I - II dC.

Vidre bufat blavós. Alçada: 10,2 cm;

diàmetre boca: 1,8 cm; diàmetre cos: 1,8 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29102.

Ungüentari en forma d'ampolla

Producció dins del conjunt de l'Imperi.

S. II dC.

Vidre bufat verdós. Alçada: 12,3 cm;

diàmetre boca: 2,3 cm; diàmetre cos: 2,2 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29103.

Ungüentari de cos esfèric

Producció de la Mediterrània oriental.

S. I dC.

Vidre bufat verdós. Alçada: 13,4 cm;

diàmetre boca: 2,4 cm; diàmetre cos: 7,1 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29063.

Ungüentari de coll llarg i cos allargat

Producció occidental.

Finals del s. I - II dC.

Vidre bufat incolor, lleugerament blavós.

Alçada: 17,3 cm; diàmetre boca: 3,1 cm;

diàmetre cos: 5,5 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 29099.

Ungüentari de cos esfèric

Producció de la Mediterrània oriental.
S. I dC.
Vidre bufat verdós. Alçada: 13,4 cm;
diàmetre boca: 3,4 cm; diàmetre cos: 7,1 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29047.

Ungüentari de coll llarg i cos troncocònic

Producció de la Mediterrània oriental.
S. II dC.
Vidre bufat blavós. Alçada: 22,7 cm;
diàmetre boca: 4,1 cm; diàmetre cos: 5,9 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 72.1.3.

Ungüentari de llarg coll i cos en forma de ceba

Producció dins del conjunt de l'Imperi.
S. II dC.
Vidre bufat blavós. Alçada: 15,2 cm;
diàmetre boca: 2,8 cm; diàmetre cos: 4,4 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29088.

Ungüentari-canelobre

Producció dins del conjunt de l'Imperi.
S. II - III dC.
Vidre bufat incolor. Alçada: 13,8 cm;
diàmetre boca: 3,2 cm; diàmetre cos: 7,3 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29052.

Ungüentari-canelobre

Producció siropalestina.
S. II - III dC.
Vidre bufat incolor. Alçada: 19 cm;
diàmetre boca: 6 cm; diàmetre cos: 12,8 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 70.4.1.

Flascó de cos aplanat

Producció de la Mediterrània oriental.
S. III dC.
Vidre bufat verdós. Alçada: 11,3 cm;
diàmetre boca: 3 cm; diàmetre cos: 9,5 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29071.

Gerro quadrat

Producció siropalestina.
S. III dC.
Vidre bufat incolor. Alçada: 6,5 cm;
llargada costats: 5,4 x 5,1 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29071.

Gerro en miniatura

Producció siropalestina.
S. III dC.
Vidre bufat incolor. Alçada: 4,9 cm;
diàmetre boca: 3,6 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29089.

Gerro quadrat

Producció siropalestina.
S. III dC.
Vidre bufat, incolor. Alçada: 6,6 cm;
llargada costats: 5,4 x 5,1 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29132.

Gerro amb filets

Producció siropalestina.
S. IV dC.
Vidre bufat de color verd, amb decoració aplicada.
Alçada: 9,5 cm; diàmetre màxim: 7,5 cm;
diàmetre cos: 5 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29069.

Gerro en miniatura

Producció siropalestina.
S. III - IV dC.
Vidre bufat verdós. Alçada: 4,6 cm;
diàmetre boca: 4,3 cm; diàmetre cos: 5,3 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29054.

Flascó comptagotes?

Producció siriana.
S. III - IV dC.
Vidre bufat groguenc. Alçada: 8,5 cm;
diàmetre boca: 5 cm; diàmetre cos: 6,9 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29065.

Doble tub per a alcofol

Producció siropalestina. S. IV dC.
Vidre bufat blau verdós. Alçada: 9,8 cm;
amplada: 4,2 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29075.

Doble tub per a alcofol

Producció siropalestina. S. IV - V dC.
Vidre bufat blau verdós. Alçada màxima: 16,2 cm;
amplada: 5,2 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29128.

Doble tub per a alcofol

Producció siropalestina.
S. IV dC.
Vidre bufat blau verdós, decoració d'aplics.
Alçada: 10,4 cm; amplada: 3,5 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29074.

Flascó decorat

Producció siropalestina.
S. VIII dC.
Vidre bufat groguenc, amb decoració de costelles.
Alçada: 7,9 cm; diàmetre boca: 3,9 cm;
diàmetre cos: 5,9 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 29098.

Flascó decorat

Producció siropalestina.
S. VII - inicis s. VIII dC.
Vidre bufat blavós, amb decoració pinçada.
Alçada: 8,6 cm; diàmetre cos: 7,7 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 72.1.5.

Flascó decorat

Producció del Pròxim Orient.
S. VIII - inicis del s. IX dC.
Vidre bufat verd fosc, molt espès.
Alçada: 7,3 cm; diàmetre boca: 3,3 cm; diàmetre cos: 5,5 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 72.2.1.

Ungüentari de cos rectangular

Producció egípcia.
S. VI - VII dC.
Vidre bufat blavós. Alçada: 3,2 cm;
llargada costats: 3 x 2 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 69.2.63.

Ungüentari de cos bulbós

Producció egípcia.
S. VII dC.
Vidre bufat incolor. Alçada: 3,4 cm; diàmetre cos: 2,7 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. 69.2.64.

Ungüentari amb depressions

Producció egípcia.
S. VII dC.
Vidre bufat incolor. Alçada: 7,6 cm; diàmetre cos: 3,3 cm.
Musée Saint-Raymond,
dipòsit del Musée du Louvre, núm. inv. D.69.2.60.

Númides, púnics i romans

Cartago i el nord d'Àfrica. (s. VIII aC – III dC)

La història del nord d'Àfrica a l'antiguitat està marcada per la successió dels pobles que s'hi van establir: berbers, fenicis, grecs i romans.

Els númides i els mauritans formen part de les nombroses tribus que componen el poble berber. Arribats del Pròxim Orient, s'assenten al nord d'Àfrica a partir de l'any 900 aC i funden diversos regnes, d'est a oest, a l'alçada de l'actual Tunísia, Algèria i Marroc, el regne *masilios*, el regne *masesilios* i el regne moro.

Al segle III aC, Masinissa, fill del rei dels masilis, s'hi va imposar militarment. Aliat de Roma, va acaparar part del territori dels masesilis, diverses possessions cartagineses i les ciutats portuàries gregues de Tripolitània (actual Líbia). D'aquesta manera, va fundar el gran regne de Numídia, que destacà comercialment davant els territoris grecs i orientals gràcies a la riquesa de les seves terres agrícoles. Masinissa va morir poc abans que Roma destruís Cartago.

Cartago va ser fundada cap al 814 aC per la llegendària reina fenícia Elisa, procedent de Tir (a les costes de l'actual Líban). El nom de la ciutat ve de *Qart Hadacht* (la «nova ciutat»). Gran centre econòmic, Cartago va establir factories comercials a tota la Mediterrània, estenent de manera considerable el seu espai marítim.

A partir del segle III aC, l'expansió comercial dels cartaginesos per la Mediterrània s'oposa a la de Roma. Tres guerres consecutives enfronten la ciutat llatina amb els que ella anomena púnics. El tercer d'aquests conflictes s'acaba amb la caiguda definitiva de Cartago el 146 aC. Roma decideix, aleshores, arrasar la ciutat.

La dominació romana s'acaba amb la conquesta de l'antic regne de Masinissa i posteriorment, el 41 dC, amb la del regne de Mauritània.

Al segle III dC es disposen de forma esglaonada almenys cinc províncies romanes des de Líbia fins a l'actual Marroc (Cirenaica, Àfrica Proconsular, Numídia, Mauritània Cesariana i Mauritània Tingitana). En créixer els recursos agrícoles d'aquesta part de l'Imperi, Roma fa de l'Àfrica el seu graner, font d'abastament essencial per als seus habitants.

- Localització
- Ciutats púniques
- Ciutats berbers
- Ciutats punicoberbers
- Territoris dominats per Cartago durant la primera guerra púnica (264 aC)

0 600 km

Tetradracma d'argent

Encunyada a Sicília. Pels volts del 320 aC.
Núm. inv. AG 131.

Denari d'argent

Encunyat a Útica. 48-46 aC.
Núm. inv. AG 134.

Venus Anadiòmene

Procedent d'Hadrumetum (Tunísia). S. II dC.
Núm. inv. 25538.

Cos principal d'un altar

Procedent del nord d'Àfrica. S. I aC?

Núm. inv. Ra 344-30903.

Catalogació

Tetradracma d'argent

Taller sicilià. Pels volts del 320 aC.

Pes: 17 g.

Anvers: Cap de la nimfa Aretusa, cap a l'esquerra, envoltada per quatre dofins.

Revers: Cavall, cap a l'esquerra i darrere una palmera.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. AG 131.

Tetradracma d'argent

Encunyada a Cartago (taller sicilià). Pels volts del 320 aC.

Pes: 16,70 g.

Anvers: Cap de la nimfa Aretusa, cap a l'esquerra, envoltada per quatre dofins.

Revers: Cap de cavall, cap a l'esquerra i una palmera al darrere, i la llegenda púnica <MMHNT.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. AG 132.

Estatèra d'electró

Encunyada a Cartago. 310-290 aC.

Pes: 7,39 g.

Anvers: Cap de Tanit, cap a l'esquerra.

Revers: Cavall, cap a la dreta.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. AG 133.

Gran moneda de bronze

15 sícles de bronze. Encunyat a Cartago.

Pels volts del 220 aC.

Pes: 89,30 g.

Anvers: Cap de Tanit, cap a l'esquerra.

Revers: Cavall al pas, cap a la dreta.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. L38-03.

Trisicle de bronze

Encunyat a Numídia (*Cirta*). 220-148 aC.

Pes: 12 g.

Anvers: Cap de Masinissa, cap a l'esquerra.

Revers: Cavall al galop, cap a la dreta.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. L135-04.

Denari d'argent

Encunyat a Útica. 48-46 aC.

Pes: 4 g.

Anvers: REX IVBA. Cap de Juba I, cap a la dreta.

Revers: SYWB<Y HMMLKT (llegenda púnica:

«reialesa de Juba»). Temple octàstil.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. AG 134.

Denari d'argent

Encunyat a Mauritània (*Caesarea*). 25 aC - 25 dC.

Pes: 2,67 g.

Anvers: REX IVBA. Cap de Juba II, cap a la dreta.

Revers: KLEOPATRA BAXILIXXA; estel de sis puntes i creixent.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. AG 135.

As de bronze

Encunyat a Mauritània (*Caesarea*). 39-40 dC.

Pes: 9,37 g.

Anvers: REX IVBA REGIS IVBAE F. Bust de Juba II, cap a l'esquerra.

Revers: R. PTOL. R. A. XVII. Cocodril a la dreta, a sobre d'un símbol isíac.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. AG 136.

Cos principal d'un altar, adornat amb caps

d'animals i una garlanda de llorer

Procedent de «l'antiga Mauritània» (segons catàleg de 1865). Època romana. S. I aC?

Marbre blanc amb vetes grises. Alçada: 84 cm; diàmetre superior: 65 cm; diàmetre inferior: 70 cm. Musée Saint-Raymond, núm. inv. Ra 344-30903.

Àmfora i tapadora

Procedent de Cartago. Púnica (s. VII aC).

Terrissa. Alçada: 32 cm; diàmetre: 19,4 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 27137 i 28416.

Àmfora

Procedent de Cartago. Púnica (s. VII aC).

Terrissa. Alçada: 22 cm; diàmetre: 12,5 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 27125.

Enòcoa

Procedent de Cartago. Púnica (s. VII - VI aC).

Terrissa. Alçada: 15 cm; diàmetre: 8,1 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 26748.

Càntir

Procedent de Cartago. Púnic.

Terrissa.

Alçada: 13 cm; diàmetre: 8,6 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 26751.

Copa

Procedent de Cartago. Púnica (s. III - II aC).

Terrissa. 3 x 8,9 x 13 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26695.

Àmfora

Procedent de Cartago.

Púnica (s. V - IV aC).

Terrissa. Alçada: 17 cm; diàmetre: 13,5 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 27121.

Cassola amb tapadora

Procedent de Cartago. S. IV - II aC.

Terrissa. Alçada: 5,8 cm; diàmetre: 6,8 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26693.

Àmfora

Procedent de Cartago. Púnica (s. V - IV aC).

Terrissa. Alçada: 19 cm; diàmetre: 11,3 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 26741.

Enòcoa

Procedent de Tebessa (antiga *Theveste*), Algèria.

Època romana.

Terrissa. Alçada: 32 cm; diàmetre: 14,5 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 27281.

Decret de la comunitat (*politeuma*) dels hebreus de Berenice, en honor de Marcus Titius, fill de Sextius, el 25 del mes de faofi (25 o 22 dC)

Procedent de Bengasi (antiga Berenice), Líbia.

Estela rectangular en marbre de Paros. 44 x 36 x 28 cm.

Alçada lletres: 0,9 a 1,1 cm.

Traces de pintura vermella sobre les lletres.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. Ro101.

Fragment d'un relleu d'una nimfa o divinitat aquàtica

Procedent d'El-Affroun (Algèria). S. III dC.

Marbre blanc. 26,5 x 15 x 4 cm.

Traces de morter blanc de segellament al dors de la placa.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 2000.10.42.

Venus Anadiòmene

Procedent d'*Hadrumentum*, Tunísia. S. II dC.

Terra cuita. 15,6 x 7 x 2,9 cm.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. 25538.

Dels regnes selèucides a l'Imperi romà

Síria. (IV aC – III dC)

A finals del segle IV aC, Síria depenia del regne selèucida, fundat pel macedoni Seleuc, general d'Alexandre el Gran. Aquesta pròspera regió, la més gran de l'immens Imperi d'Alexandre, va rebre, conseqüentment, la influència directa de la cultura grega.

Seleuc fundà una capital destinada a un brillant futur: Antioquia. Els seus successors van seguir el seu exemple i van guarnir la ciutat amb palaus i temples. Com els altres monarques hellenístics (els diàdocs), els selèucides van instaurar un culte dinàstic.

Al segle I aC, el regne va ser sacsejat pels constants conflictes amb l'Egipte làgida, al sud, i sobretot per la puixança dels parts, que amenaçaven les fronteres orientals. Tanmateix, debilitada per greus dificultats polítiques i socials, la regió que s'estén des del Taure fins a Gaza es converteix en una província romana l'any 64 aC. Els conflictes amb els parts únicament van cessar sota el regnat dels emperadors flavis —que van governar l'Imperi del 69 al 96 dC—, que van instaurar una pau duradora. És aleshores quan la província esdevé una de les més pròsperes de l'Orient.

La cultura i la llengua gregues, barrejades amb tradicions dels parts, es van mantenir vives durant segles, com ho demostren les inscripcions funeràries bilingües, gregues i palmirenes, trobades a Palmira.

Sota la dinastia antonina, en el segle II dC, es desenvolupen grans centres urbans: Antioquia, Apamea, Laodicea, Palmira i Damasc. Aquestes ciutats van guarnir-se amb grandiosos monuments i carrers rectilinis, sovint vorejats d'impressionants columnates. Un altre centre urbà d'importància —Èmesa— es converteix en un gran centre religiós sota la dinastia dels severs, a partir de finals del segle II dC.

Al començament del segle III dC, l'amenaça representada per l'Imperi iranià sassànida s'allunya gràcies al palmirè Odainath. Més endavant, la seva vídua, la coneguda reina Zenòbia, mostra les seves intencions polítiques i intenta imposar l'autonomia al regne de Palmira. No obstant això, aquest regne haurà de sotmetre's l'any 272 dC, i la reina Zenòbia haurà de fugir davant la ira de Roma, ciutat on, malgrat tot, finalitzà la seva vida.

Fins a finals del IV dC, Síria continua exercint un important paper abans de desaparèixer enfront de la preponderància de l'Imperi romà d'Orient i la seva nova capital, Constantinoble.

- Localització
- Ciutats
- Límits de les províncies a l'època d'Adrià (135 dC)

0 300 km

Tetradracma d'argent

Encunyada a Antioquia. 109/8-96/5 aC.

Núm. inv. G 116.

Retrat d'una princesa siriaca

Procedència desconeguda. Finals s. II - inicis III dC.

Núm. inv. 30132.

Relleu funerari

Procedent de Palmira. S. III dC.

Núm. inv. 25948.

Relleu funerari

Procedent de Palmira. S. III dC.

Núm. inv. 2003.2.1.

Catalogació

Tetradracma d'argent

Encunyada a Antioquia sobre l'Orontes, a Síria, sota el regnat de Demetri I.

162-150 aC.

Pes: 16,52 g.

Anvers: Cap de Demetri I, cap a la dreta.

Revers: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. Tique assegurada, cap a l'esquerra, amb ceptre i corn de l'abundància.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. G 128.

Tetradracma d'argent

Encunyada a Tir, Fenícia, sota el regnat de Demetri II Nikàtor.

127-126 aC.

Pes: 14,01 g.

Anvers: Cap de Demetri II, cap a la dreta.

Revers: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ.

Àliga, cap a l'esquerra; darrere, una fulla de palmera.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. G 115.

Tetradracma d'argent

Encunyada a Antioquia sobre l'Orontes, a Síria, sota el primer regnat adult d'Antíoc VIII.

121-114 aC.

Pes: 16,19 g.

Anvers: Cap d'Antíoc VIII, cap a la dreta.

Revers: ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ.

Zeus Uranià, cap a l'esquerra.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. G 117.

Tetradracma d'argent

Encunyada a Antioquia sobre l'Orontes, a Síria, sota el regnat d'Antíoc VIII.

109/8-96/5 aC.

Pes: 16,25 g.

Anvers: Cap d'Antíoc VIII, cap a la dreta.

Revers: [B]ΑΣΙΛΕ[ΩΣ] ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ.

Zeus assegut, cap a l'esquerra, amb una Nice i diversos monogrames.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. G 116.

Escultura femenina incompleta. Afrodita o Musa?

Procedent del Líban.

Alt Imperi romà? Còpia d'un original hel·lenístic?

Marbre blanc rosat, lleugerament venat de gris, i grans molt fins. 60 x 39 x 25 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 99.2.1.

Retrat d'una princesa siriaca

Procedència desconeguda.

Finals del s. II - inicis del s. III dC.

Marbre gris-negre fosc amb venes blanques.

27,7 x 18 x 19 cm. Cap: 20,5 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 30132.

Relleu funerari anomenat la «Reina de Palmira» (R. Mesuret)

S. III dC.

Calcària local. 54 x 44 x 17,5 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 25948.

Relleu funerari

Procedent de Palmira.

S. III dC.

Calcària local. 29 x 49 x 10 cm.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2003.2.1.

L'expansió de Roma

Monedes provincials de l'Orient romà (s. I aC – III dC)

La durada de la producció dels encunyaments de monedes provincials s'estén al llarg de tres segles, des del principat d'August (27 aC - 14 dC) fins al regne de Tàcit (275-276 dC). Són més de 400 ciutats censades a tot l'Imperi romà les que van posar en circulació monedes que no sempre van ser encunyades d'una manera simultània ni regular. La seva producció varia segons els regnes i les necessitats de la ciutat. Les monedes encunyades són principalment de bronze i de plata; l'or és excepcional.

L'organització de les produccions provincials difereix molt de la del taller imperial de Roma. Un gran nombre de les ciutats que n'encunyaven no sempre disposaven d'un lloc de producció propi; l'estudi d'aquestes encunyacions permet suposar l'existència de tallers comuns a diverses ciutats. Tanmateix, conviuen diversos sistemes monetaris dins de la mateixa província, i els aliatges metàl·lics utilitzats en la composició també varien d'una ciutat a una altra. En conseqüència, els termes *sesterci*, *dupondi* o *as*, utilitzats per a les encunyacions de Roma, no poden aplicar-se veritablement a les provincials.

La moneda provincial, destinada als intercanvis quotidians dins de la ciutat o amb ciutats properes, exerceix, més enllà de la funció econòmica, un rol d'instrument de propaganda. Des del regnat d'August, els anversos d'aquestes monedes es caracteritzen per l'ús quasi sistemàtic de la imatge imperial. Els retrats de l'emperador o dels membres de la seva família recorden, d'aquesta manera, l'omnipresència de l'Estat romà. Al revers, els herois fundadors, els monuments, la fortuna de la ciutat (la seva Tique) o fins i tot algunes divinitats locals exalten els mèrits i els valors de la ciutat, la seva identitat i el seu poder.

Les monedes provincials d'Orient deixen de ser encunyades sota el regnat de l'emperador Tàcit (275-276 dC), i l'any 294 dC Dioclecian reformarà l'organització de l'encunyació monetària. És a partir d'aquesta data quan Alexandria, Antioquia o fins i tot Nicomèdia es converteixen en tallers imperials descentralitzats, i la producció depèn únicament de l'autoritat de Roma.

Localització

Límits de les províncies orientals de l'Imperi romà cap al 135 dC

Principals tallers d'encunyament de moneda a l'Orient

0

800 km

N

Bronze de Trajà

Encunyat a Cirene. 103-114 dC.

Núm. inv. 2000.17.172.

Bronze d'Adrià

Encunyat a Alexandria, Egipte. 132-133 dC.

Núm. inv. 2000.17.190.

Bronze d'Antoni Pius

Encunyat a Alexandria, Egipte. 141-142 dC.

Núm. inv. 2000.17.210.

Bronze de Sever Alexandre

Encunyat a Frígia. 222-235 dC.

Núm. inv. 2000.17.237.

Bronze de Filip I

Encunyat a Síria. 244-249 dC.

Núm. inv. 2000.17.271.

Catalogació

Bronze d'August

Encunyat a Aradus, Síria.
4-5 dC.

Pes: 7,65 g.

Anvers: cap de divinitat amb vel. Davant, cap d'August.

Revers: [ΑΡ]ΑΔΙΩΝ; toro, cap a l'esquerra.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.146.

Bronze de Trajà

Encunyat a Cirene, Cirenaica, sota el cinquè consolat de Trajà.

103-114 dC.

Pes: 20,52 g.

Anvers: ΑΥΤΟΚΡ ΚΑΙΧ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟΧ ΧΕΒ ΓΕΡΜ ΔΑΚ; bust llorejat, cap a la dreta.

Revers: ΔΗΜΑΡΧ ΕΞ ΥΠΙΑΤ ε; bust de Zeus Ammó, cap a la dreta.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.172

Bronze de Trajà

Encunyat a Síria, a Laodicea, l'any 16 del seu regnat.
114-115 dC.

Pes: 8,13 g.

Anvers: ΑΥΤΟΚΡ ΝΕΡ ΤΡΑΙΑΝΟΧ ΑΡΙΧΤ ΚΑΙΧ ΧΕΒ ΓΕΡ ΔΑΚ; cap llorejat, cap a la dreta.

Revers: ΙΟΥΒΙΕΩΝ ΤΩΝ ΚΑΙ ΛΑΟΔΙΚΕΩΝ ΒΕΡ; bust de la deessa Tique de Laodicea, amb vel, cap a la dreta.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.170.

Bronze de Trajà

Encunyat a Egipte, a Alexandria,
l'any 13 del seu regnat.

109-110 dC.

Pes: 25,07 g.

Anvers: ΑΥΤ] ΚΑΙ ΤΡΑΙΑΝ ΧΕΒ ΓΕΡ ΔΑΚ;
bust llorejat, cap a la dreta.

Revers: Anepigràfic; trofeu entre dos captius.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.168.

Bronze d'Adrià

Encunyat a Efes, Jònia.

117-138 dC.

Pes: 20,67 g.

Anvers: ΑΥ ΚΑΙ ΤΡΑΙΑ[ ]; cap llorejat, cap a la dreta.

Revers: ΑΡΤΕΜΙΧ ΕΦΕΣΙΑ; Àrtemis d'Efes
entre dos cérvols.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.337.

Bronze d'Adrià

Encunyat a Alexandria, Egipte,
l'any 18 del seu regnat.

132-133 dC.

Pes: 21,35 g.

Anvers: ΑΥΤ ΚΑΙΧ ΤΡΑΙΑΝ[ ];

bust llorejat cap a la dreta.

Revers: Anepigràfic; Isis, cap a la dreta amb una vela de vaixell. Davant, el far d'Alexandria.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.189.

Bronze d'Adrià

Encunyat a Alexandria, Egipte,
l'any 18 del seu regnat.

132-133 dC.

Pes: 29,29 g.

Anvers: ΑΥΤ ΚΑΙΧ ΤΡΑΙΑΝ ΑΔΡΙΑΝΟΧ (CEB);
bust llorejat, cap a la dreta.

Revers: Anepigràfic; esfinx caminant sobre una serp alçada i un cocodril sortint del seu pit.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.190.

Bronze d'Adrià

Encunyat a Alexandria, Egipte,
l'any 18 del seu regnat.

132-133 dC.

Pes: 23,47 g.

Anvers: ΑΥΤ ΚΑΙΧ ΤΡΑΙΑΝ ΑΔΡΙΑΝΟΧ [CEB];
bust llorejat, cap a la dreta.

Revers: Anepigràfic; esfinx, cap a l'esquerra.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.181.

Bronze d'Antoni Pius

Encunyat a Alexandria, Egipte,
l'any cinquè del seu regnat.

141-142 dC.

Pes: 22,06 g.

Anvers: [ΑΥΤΟ]ΚΡΑ [ ]ΑΙΑ ΑΔΡ ΑΝΤΩΝΙΝΟΧ [ ];
cap llorejat, cap a la dreta.

Revers: Anepigràfic; bustos de Serapis i d'Isis,
cap a la dreta.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.210.

Bronze de Marc Aureli

Encunyat a Alexandria, Egipte.
161-180 dC.

Pes: 21,76 g.

Anvers: [ ]; cap llorejat, cap a la dreta.

Revers: [ ]; Triptòlem guiant un carro tirat per dues serps.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.213.

Bronze de Septimi Sever

Encunyat a Antioquia de Pisídia, Frígia.
193-211 dC.

Pes: 25,43 g.

Anvers: IMP CAES L SEP SEVERVS PER AVG;
cap llorejat, cap a la dreta.

Revers: COL CAES ANTI[OC]H; Men dret, sostenint una llança i una Victòria. A l'esquerra, un gall.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.221.

Bronze de Sever Alexandre

Encunyat a Antioquia de Pisídia, Frígia.
222-235 dC.

Pes: 16,04 g.

Anvers: IMP CAES SEVER ALEXANDER;
cap llorejat, cap a la dreta.

Revers: COL CAES ANTIOCH; lloba a la dreta alletant els bessons. Darrere, un arbre.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.237.

Bronze de Sever Alexandre

(amb nom de la seva mare, Júlia Mamea)

Encunyat a Alexandria, Egipte,
l'any 10 del seu regnat.
230-231 dC.

Pes: 21,01 g.

Anvers: [ ] MAMAIA CEB MHT CEB [ ];
bust amb diadema, cap a la dreta.

Revers: Bustos agrupats amb el Sol i la Lluna.
Davant, una palmera.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.242.

Bronze de Gordià III

Encunyat a Selèucia de Calicadnos, Cilícia.
238-244 dC.

Pes: 16,35 g.

Anvers: AN[TO]NIOC GORDIANOC CEBAC;
bust llorejat, cap a la dreta.

Revers: CELE* K EWN TW PRO C TO KALU;
dues Victòries encarades, sostenint un escut.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.258.

Bronze de Filip I

Encunyat a *Viminacium*, Mècia superior.
246-247 dC.

Pes: 15,51 g.

Anvers: IMP M IVL PHILIPPVS AVG;
bust llorejat, cap a la dreta.

Revers: P M S COL VIM; AN VIII; Mècia, dreta i de cara, entre un toro (emblema de la legió VII Clàudia) i un lleó (emblema de la legió IV Flàvia).
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.273.

Bronze de Filip I

Encunyat a *Viminacium*, Mècia superior.
245-247 dC.

Pes: 15,40 g.

Anvers: IMP M IVL PHILIPPVS AVG;
bust llorejat, cap a la dreta.

Revers: PROVINCIA DACIA; AN. I; la Dàcia, dreta, cap a l'esquerra. Als seus peus, una àliga (emblema de la legió V Macedònica) i un lleó (emblema de la legió XIII Gèmina).
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.274.

Bronze de Filip I

Encunyat a Zeugma, Síria.
244-249 dC.

Pes: 18,88 g.

Anvers: AVTOK K M IOYAI ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΧΕΒ;
bust llorejat, cap a la dreta.

Revers: ZEYTMATEQN; temple tetràstil al final d'un pont.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.267.

Bronze de Filip I

Encunyat a Antioquia sobre l'Orontes, Síria.
244-249 dC.

Pes: 15,86 g.

Anvers: AVTOK K M IOYAI ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΧΕΒ;
bust llorejat, cap a la dreta.

Revers: ANTIOXEQN METPOKOLQN Δ | Ε Σ | Χ;
bust de la deessa Tique d'Antioquia, amb vel.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.271.

Bronze de Filip I

Encunyat a Samòsata, Síria.
244-249 dC.

Pes: 17,96 g.

Anvers: AVTOK K M IOYAI ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΧΕΒ;
bust llorejat, cap a la dreta.

Revers: ΦΛ ΧΑΜΟΧΑΤΕΩΝ ΜΗΤΡΟΠ ΚΟΜ;
deessa Tique de Samòsata, asseguda, cap a l'esquerra, amb una àliga al braç i Pegàs als peus.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.278.

Bronze de Filip I

Encunyat a Hieròpolis (*Bambyké*), Síria.
244-249 dC.

Pes: 18,75 g.

Anvers: AVTOK K M IOYAI ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΧΕΒ;
bust llorejat, cap a la dreta.

Revers: ΘΕΑΧ ΧΥΡΙΑΧ ΙΕΡΟΠΟΛΙΤΩΝ;
Atergatis amb una llança, asseguda sobre un lleó.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.268.

Bronze de Trebonià Gal

Encunyat a Antioquia sobre l'Orontes, Síria.
251-253 dC.

Pes: 18,83 g.

Anvers: AVTOK [ ] IB ΤΡΕΒ ΓΑΛΛΟΥ ΧΕΒ;
cap llorejat, cap a la dreta.

Revers: ANTIOXEQN METPOKOLQN Δ | Ε Σ | Χ;
escultura dintre d'un temple tetràstil.
Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 2000.17.292.

L'Imperi d'Orient

Bizanci. (s. IV – XIII dC)

A finals del segle III dC, sota el regnat de Dioclecià, l'immens Imperi romà es divideix entre quatre emperadors (dos augustos i dos cèsars): es tracta de la tetrarquia. Entre els anys 324-330 dC, l'emperador Constantí funda una nova capital batejada com a Constantinoble, a l'emplaçament de la colònia grega de *Byzantion* (Bizanci), a la vora de la mar Negra, entre Grècia i Àsia. Malgrat l'enfonsament oficial de l'Imperi el 476 dC, i la cessió del seu lloc a diversos regnes instaurats per nombrosos pobles migratoris, designats amb el nom de «bàrbars», l'emperador d'Orient roman com a únic hereu de l'Imperi romà. La llengua i la cultura gregues, associades a la religió cristiana, proclamada religió de l'Estat per l'emperador Teodosi, permetien la unitat de l'Imperi bizantí.

Bizanci va ser, en virtut del seu sistema de «govern diví sobre la terra» (teocràcia), l'estat medieval en què la moneda, més enllà de la seva realitat material, va estar revestida, sobretot, d'un caràcter simbòlic politicoreligiós. La moneda d'or —la resplendor de la qual recorda la llum—, emesa en nom i sota la garantia de l'emperador, sobirà quasi diví, és considerada en si mateixa com a sagrada. Això és degut al fet que l'or no va tenir mai la funció comercial atribuïda a la plata (*miliarèsion*) o a la moneda de bronze (*phollis*), més corrent.

La peça d'or bizantina, la *nomisma*, romandrà almenys fins a finals del segle XI com la moneda més prestigiosa del conjunt de la conca mediterrània, de l'Occident llatí, fins al món musulmà i més enllà.

A la segona meitat del segle XI va patir una forta devaluació lligada als desordres polítics interns i als revessos militars dels anys 1055-1081.

A finals del segle XI, els turcs seljúcides sotmeten dos terços d'Anatòlia (actual Turquia), i les tradicionals zones d'abastament d'or nou —Egipte i el Caucas— esdevenen inaccessibles per als grecs bizantins i provoquen l'escassetat de la moneda.

Al començament del segle XIII, la quarta croada, acompanyada de la presa i saqueig de Constantinoble el 1204, provoca un abandonament progressiu de l'encunyament de moneda. Això provoca les condicions per a una dominació absoluta de les monedes occidentals. Bizanci abandona definitivament l'or en profit de la plata, encunyament que es manté fins al final de l'Imperi. El 1453, la presa de Constantinoble pels turcs otomans en marca l'enfonsament.

- Localització
- Ciutats
- Límits de l'Imperi romà d'Orient a l'adveniment de Justinà (527 dc)

0 800 km

N

Solidus de Valent (364-378)

Procedent de Constantinoble. 367-375 dC.

Núm. inv. MSR-M.O.94-158.

Retrat d'una dona de l'època de Teodosi

Procedent de la vil·la romana de Chiragan. 375-425 dC.

Núm. inv. Ra 82-30139.

Solidus de Zenó (476-491)

Procedent de Constantinoble.

Núm. inv. MSR-M.O.94-258.

Solidus d'Heracli (610-641)

Procedent de Constantinoble.

Núm. inv. MSR-M.O.94-B 252.

Nomisma histaménon de Romà III Argir (1028-1034)

Procedent de Constantinoble.

Núm. inv. MSR-M.O.94-240.

Catalogació

Julia (360-363)

Semissis, procedent de Constantinoble.

Pes: 2,41 g; 15 mm; eix: 4 h.

Anvers: IVLIANVS-AVGVSIVS; bust amb diadema, cap a la dreta.

Revers: VICTORI-A AVGVSTI; Victòria a la dreta i petit gení alat. Inscripció: VO/x [sic] sobre un escut, i CONS, a l'exerg.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-222.

Jovià (363-364)

Sesqusolidus (un *solidus* i mig), procedent de Sirmium.

363-364 dC.

Pes: 5,26 g; 20 mm; eix: 6 h.

Anvers: DN IOVIAN-VS PF P AVG;

bust amb diadema, cap a la dreta.

Revers: SECVRITA-S REIS-PVBLICE; a l'exerg, -SIRM.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-223.

Valent (364-378)

Solidus, procedent de Constantinoble.

367-375 dC.

Pes: 4,47 g; 22 mm; eix: 6 h.

Anvers: DN VALENS-PF AVG; bust amb diadema, cap a la dreta.

Revers: RESTITVTOR-REIPVBLICAE; l'emperador dret, de cara, sostenint una Victòria sobre un globus; a l'exerg, *CONS.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-158.

Gracià (367-383)

Solidus, procedent de Constantinoble. 378-383 dC.

Pes: 4,50 g; 22 mm; eix: 6 h.

Anvers: DN GRATIA-NVS PF AVG; bust amb diadema, cap a la dreta.

Revers: CONCOR-DIA AVGGG; a l'exerg, CONOB.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-225.

Arcadi (383-408)

Solidus, procedent de Constantinoble, taller G.

395-401 dC.

Pes: 4,55 g; 20 mm; eix: 6 h.

Anvers: DN ARCADI-VS PF AVG; bust de tres quarts.

Revers: CONCORDI-A AVGGĀ; Constantinoble asseguda de cara, cap a la dreta, sostenint un ceptre i un globus amb una Victòria; a l'exerg, COHOB.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-155.

Catalogació

Retrat d'una dona de l'època de Teodosi

Procedent de la villa romana de Chiragan, a Martres-Tolosane (Alta Garona).
375-425 dC.
Marbre blanc.
Alçada: 33,5 (cap: 31,5 cm) x 30 x 30 cm.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. Ra 82-30139.

Arcadi (383-408)

Solidus, procedent de Constantinoble, taller Q.
387 dC.
Pes: 4,52 g; 20 mm; eix: 6 h.
Anvers: DN ARCADVS PF AVG; bust amb diadema, cap a la dreta.
Revers: CONCORDIA AVGGG Q; Constantinoble asseguda de cara, cap a la dreta, sostenint un ceptre i un escut amb la inscripció VOT/V/MVL/x que reposa sobre una columna; a l'exerg, CONOB.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-146.

Teodosi II (402-450)

Solidus, procedent de Constantinoble. 442-443 dC.
Pes: 4,45 g; eix: 6 h.
Anvers: DN THEODOSIVS P P FAVC; bust de tres quarts de cara de l'emperador armat.
Revers: IMP XXXXII COS XVII P P; representació de Constantinoble asseguda, cap a la dreta, sostenint un globus cruciforme.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-R232.

Marcia (450-457)

Solidus, procedent de Constantinoble.
Pes: 3,51 g; eix: 6 h.
Anvers: DN MARCIA NVSPFAVC; bust de tres quarts de la cara de l'emperador armat.
Revers: VICTORIA AVCCCH; Victòria dreta, a l'esquerra, sostenint un globus cruciforme.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-230.

Lleó (457-474)

Solidus, procedent de Constantinoble (AV).
457-473 dC.
Pes: 4,52 g; eix: 6 h.
Anvers: DN LEOPE RPETA VC; bust de tres quarts de la cara de l'emperador armat.
Revers: VICTORIA AVCCCA; a l'exerg, CONOB; Victòria alada dreta, cap a l'esquerra, sostenint una llarga creu.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-238.

Basilisc (475-476)

Solidus, procedent de Constantinoble.
Pes: 4,49 g; eix: 6 h.
Anvers: DN BASILIS CuSPPAVC; bust de tres quarts, amb casc, cuirassa i armat.
Revers: VICTORIA AVCCCA; a l'exerg, CONOB; Victòria alada dreta, cap a l'esquerra, sostenint una llarga creu.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-239.

Zenó (476-491)

Solidus, procedent de Constantinoble.
Pes: 3,65 g; eix: 6 h.
Anvers: DN ZENO PERPAVC; bust de tres quarts de cara, amb casc, cuirassa i armat.
Revers: VICTORIA AVCCCA; a l'exerg, CONOB; Victòria alada dreta, cap a l'esquerra, sostenint una llarga creu.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-258.

Anastasi I (491-517)

Semissis, procedent de Constantinoble.
Pes: 2,20 g; eix: 7 h.
Anvers: DN ANASTASIVS P P FAVC; bust amb diadema, cap a la dreta.
Revers: VICTORIA AVCCCA; a l'exerg, CONOB; Victòria asseguda, cap a la dreta, escrivint els vots XXXX sobre un escut.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-72.3.11.

Justinià I (527-565)

Solidus, procedent de Constantinoble.
527-537 dC.
Pes: 4,13 g; eix: 6 h.
Anvers: DN IUSTINIANVS P P FAVC; bust de cara de l'emperador amb casc i cuirassa, sostenint una llança.
Revers: VICTORIA AVCCCH; a l'exerg, CONOB; àngel dret sostenint una llarga creu amb forma de crismó i un globus cruciforme.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-B 270.

Justi II (565-578)

Semissis, procedent de Constantinoble.
Pes: 2,11 g; eix: 6 h.
Anvers: DN IUSTINVS P P FAVC; bust amb diadema, cap a la dreta.
Revers: VICTORIA AVCCCA; a l'exerg, CONOB; Victòria asseguda, cap a la dreta, escrivint els vots XXXX sobre un escut.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-B 275.

Maurici (582-602)

Solidus, procedent de Constantinoble.
Pes: 4,41 g; eix: 6 h.
Anvers: DN MAURICIVS TIUPPAVC; bust de l'emperador amb casc, cuirassa i el globus cruciforme.
Revers: VICTORIA AVCCCA; a l'exerg, CONOB; àngel dret, sostenint una llarga creu amb forma de crismó i un globus cruciforme.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-B 271.

Focas (602-610)

Solidus, procedent de Constantinoble.
607-609 dC.
Pes: 4,40 g; eix: 7 h.
Anvers: DN FOCAS PERPAVC; bust de l'emperador amb la cuirassa i el *paludamentum*; amb la mà sosté el globus cruciforme.
Revers: VICTORIA AVGVG; a l'exerg, CONOB; àngel dret sostenint una llarga creu amb forma de crismó i un globus cruciforme.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-B 253.

Heracli (610-641)

Solidus, procedent de Constantinoble.
Pels volts de 616-625 dC.
Pes: 4,50 g; eix: 7 h.
Anvers: DN HERACLIVS ET HERACONSTANTINVS P P FAVC; bust d'Heracli i d'Heracli Constantí, amb diademes i vestits amb la clàmade.
Revers: VICTORIA AVSUE; a l'exerg, CONOB; creu damunt de tres esglaons.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-B 252.

Constant II (642-668)

Solidus, procedent de Constantinoble.
654-659 dC.
Pes: 4,45 g; eix: 6 h.
Anvers: DN CONSTANTINVS SCCCOnSt; bustos de Constant II, amb una llarga barba, i de Constantí IV, vestits amb la clàmade.
Revers: VICTORIA AVSUH; a l'exerg, CONOB; creu damunt de tres esglaons.
Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-B 257.

Constantí IV (667-685)

Solidus, procedent de Constantinoble.
674-681 dC.

Pes: 4,37 g; eix: 6 h.

Anvers: dNC-A-NUSPP; bust de l'emperador amb casc, cuirassa i llança.

Revers: VICTI JUÁ; a l'exerg, CONOB; creu damunt de tres esglaons, i als seus costats, Heracli i Tiberi drets, sostenint el globus cruciforme.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. MSR-M.O.94-73.3.6.

Tiberi III (698-705)

Solidus, procedent de Constantinoble.

Pes: 4,44 g; eix: 6 h.

Anvers: dtÜERI-USPE-AV; bust de l'emperador coronat, amb cuirassa, escut i llança.

Revers: VICTI]-AVGUE; a l'exerg, CONOB; creu damunt de tres esglaons.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. MSR-M.O.94-73.3.7.

Constantí V (741-775)

Solidus, procedent de Constantinoble.
741-751 dC.

Pes: 3,32 g; eix: 6 h.

Anvers: NC ON-StantINUS; bust de Constantí V vestit amb la clàmi, amb una creu a la mà dreta i l'akakia a la mà esquerra.

Revers: C-[LEO]-nPAMUL; bust de Lleó III amb els mateixos atributs.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. MSR-M.O.94-B 250.

Teòfil (829-842)

Nomisma, procedent de Constantinoble.
830-840 dC.

Pes: 4,44 g; eix: 6 h.

Anvers: *E EOFI-LOSbASILEX; bust de Teòfil vestit amb la clàmi, sostenint una creu patriarcal i l'akakia.
Revers: +mIXAHL S COnStAntIn; bustos de Miquel II, pare de Teòfil, i de Constantí, fill de Teòfil, vestits amb la clàmi.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. MSR-M.O.94-247.

Constantí VII (913-959)

Nomisma, procedent de Constantinoble.
945-959 dC.

Pes: 4,11 g; eix: 6 h.

Anvers: +lhXSXSREXREGNANTIUm; bust de Crist.

Revers: COnStAntCEROMAnAUGGB'R'; bustos de Constantí VII i Romà II, sostenint entre ells una creu patriarcal.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-248.

Nicèfor II Focas (963-979)

Nomisma histaménon, procedent de Constantinoble.
Pes: 4,41 g; eix: 6 h.

Anvers: +lhXSXSREXREGNANTIUm; bust de Crist.

Revers: NIKH+ORKAIRACIÉ'AVÁ (llegenda grega); bustos de Nicèfor II i Basili II, sostenint entre ells una creu patriarcal.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-249.

Basili II (976-1025)

Nomisma histaménon, procedent de Constantinoble.
1005-1025 dC.

Pes: 4,34 g; eix: 6 h.

Anvers: +lhXSXSREXREGNANTIUm; bust de Crist.

Revers: +bASIL'CConStAnt'b'R'; bustos de Basili II i de Constantí VIII, sostenint junts una llarga creu; sota de Basili apareix la mà de Déu.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-241.

Romà III Argir (1028-1034)

Nomisma histaménon, procedent de Constantinoble.
Pes: 4,40 g; eix: 6 h.

Anvers: +lhXSXSREX REGNANTIhm; Crist assegut de cara sobre un tron amb dossier.

Revers: ÉCEbOHÉ'RùmÈnù; a la dreta, la Mare de Déu beneint la mà dreta de l'emperador.

Musée Saint-Raymond, núm. inv. MSR-M.O.94-240.

Isaac I Comnè (1057-1059)

Nomisma histaménon, procedent de Constantinoble.
Pes: 4,44 g; eix: 6 h.

Anvers: +lhXSXSREXREGNANTIhm; Crist assegut sobre un tron sense dossier.

Revers: ICAAKIOCRA-CIÈEVCPùM; l'emperador dret, amb vestimenta militar, sostenint una espasa a la dreta i la beina a l'esquerra.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. MSR-M.O.94-72.3.12.

Constantí X Ducas (1059-1067)

Nomisma histaménon, procedent de Constantinoble.
Pes: 4,23 g; eix: 6 h.

Anvers: +lhXSXSREXREGNANTIhm; Crist assegut de cara sobre un tron amb dossier.

Revers: +Kù-NRAC.È.-IÀIVKÈC; l'emperador dret, amb barba, sostenint amb la mà esquerra el globus cruciforme.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. MSR-M.O.94-B 244.

Romà IV Diògenes (1068-1071)

Nomisma histaménon, procedent de Constantinoble.
Pes: 4,30 g; eix: 6 h.

Anvers: KùN-MX-ÈNÄ; al centre, Miquel VII; a l'esquerra, Constantios; a la dreta, Andrònic.

Revers: +PùMÈN-EVÀKnNM; al centre, Crist corona Romà IV.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. MSR-M.O.94-B 245.

Andrònic II i Miquel IX Paleòleg

Hyperpère, procedent de Constantinoble.
Pels volts de 1294-1302 dC.

Pes: 3,95 g; eix: 6 h.

Anvers: La Mare de Déu al mig de les muralles de Constantinoble.

Revers: MAI-ÈNINK; al centre, Crist corona Miquel IX, a l'esquerra, i Andrònic II (amb barba), a la dreta, agenollats.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. MSR-M.O.94-B 243.

Miliàresion de Constantí VII i Romà II

6 d' abril de 945 - 9 de novembre de 959.
Encunyat a Constantinoble.

Pes: 2,98 g; eix: 6 h.

Anvers: Al voltant, tres cercles de gràfils.

Revers: Creu sobre tres esglaons.

Musée Saint-Raymond,
núm. inv. 72-3-4.

Organització

Musée Saint-Raymond,
Musée des Antiques de Toulouse
Museu Nacional Arqueològic
de Tarragona

Direcció

Daniel Cazes
Pilar Sada

Textos i documentació

Joëlle Prim
Carole de la Bouillierie
Pascal Capus

Coordinació de la presentació a Tarragona

Ester Ramón
Josep Anton Remolà

Revisió dels textos

Ester Ramón
Josep Anton Remolà

Traduccions

Paul Turner Traduccions
Misericòrdia Ribó

Correccions

Ramon Vidal

Fotografia

Ramon Cornadó
Hervé Deschamps-Dargassies

Suport informàtic

Xavier Gil

Disseny de l'exposició

Lluís Pau / Estudi IDP

Grafisme de l'exposició i del catàleg

Marc Valls / Mizien

Restauració

Monique Drieux-Daguerre,
Valérie Uzel i Gwenaëlle Lemoine,
Laboratori de restauració *Materia Viva*.
Sophie Reynard-Dubis i Stéphane
Vernette, Taller de restauració
dels museus de Toulouse.

Muntatge

Museu Nacional Arqueològic
de Tarragona

amb la col·laboració de:

Digital Color
CODEX - Arqueologia i Patrimoni
Fusteria Prabe
Manterola división arte
Maud, Gran Format
Pintures Grau
Successors de J. Moncunill, SL
Urbinox
Vidres Sanromà

Transports

Musée Saint-Raymond

Aquesta exposició no hagués estat possible sense la col·laboració de:

Musée Saint-Raymond

Joëlle Prim
Carole De La Bouillierie
Claudine Jacquet
Lydia Mouysset

Musée Georges-Labit / Paul-Dupuy

Jean Penent
Françoise Collanges

Musée du Louvre

Agnès Benoit
Christelle Brillault
Annie Caubet
Roberta Cortopassi
Elisabeth Fontan
Henri Loyrette
Alain Pasquier
Chritiane Ziegler
Marie-France Aubert
Chantal Orgogozo

I també de:

Jacques Alexandropoulos,
Université de Toulouse-Le Mirail.
Michel Amandry, Bibliothèque
Nationale de France.
Luc Bachelot, HAROC.
Jean Charles Balty,
Université de Paris-IV Sorbonne.
Isabel Casals, Departament de Cultura
de la Generalitat de Catalunya.
Alain Ducellier, Université de
Toulouse-Le Mirail.
Vincent Geneviève, INRAP.
Mar Llorens, Girona.
Cécile Morrisson, CNRS.

Mathilde Mosnier.

Marie-Dominique Nenna, CNRS.
Sophie Picaud.
Marie Tuffreau-Libre, CNRS, UMR 6566.
Marguerite Yon, CNRS.
Olivier Barges, Maison de l'Orient
Méditerranéen-Jean Pouilloux.
Bernard Geyer, Maison de l'Orient
Méditerranéen-Jean Pouilloux i el seu
equip científic.
Le Land Process Distributed Active
Archive Center (LPDAAC),
Centre de dades i d'estudis geològics
EROS (Estats Units).
Armand Lattes, Académie des
sciences, inscriptions et belles-lettres
de Toulouse.
Francine Mariani-Ducray,
Musées de France.

© De l'edició: Museu Nacional
Arqueològic de Tarragona

© Dels textos: els autors corresponents

© De les fotografies: les institucions
i els autors corresponents

ISBN: 84-932587-4-1

DL: T-805-2005

Impressió

Indústries gràfiques Gabriel Gibert, S.A.
Tarragona

En el marc del projecte

Roman Europe. Roman Museums in Europe.

Educació i cultura

Cultura 2000

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
**Museu Nacional Arqueològic
de Tarragona**

m nat

MAIRIE DE TOULOUSE
MUSÉE SAINT-RAYMOND